

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Landsbybilleder

fra
Sydsjælland
og Møn

omkring år
1900

Omslaget forestiller en "tejne", en oval madkasse, som er lavet af en tyk bøjet træspån og med låg og bund af træ. Låget klemmes fast af fjederkraften i de to lodrette stivere, så kassen kan bæres i lågets hank. Tejnerne havde forskellig størrelse, nogle var beregnet for en enkelt mand, mens andre var så store, at de kunne rumme føde til flere personer, som var i arbejde i marken eller tørvemosen dagen igennem.

Den viste tejne stammer fra Fuglebjerg-egnen og opbevares på Næstved museum.

Samtlige tegninger er udført af adj. Jan Preisler, Næstved.

F O R O R D

Amtscentralen har konstateret en stadig stigende interesse for undervisningsmateriale, der belyser den nyere tids kulturhistorie - livet på vore bedste-forældres og olde-forældres tid. Denne interesse har ofte været ledsaget af ønsker om at kunne anvende UV-materiale med lokalt præget indhold. For at imødekomme et sådant behov nedsatte amtscentralen en arbejdsgruppe med det formål at fremstille et kommenteret billedhæfte om livet i landsbyen omkring år 1900. Gruppen bestod af museumsinspektør F. Michelsen, skoleinspektør A. Strange Nielsen, fhv. amtsskolekonsulent J. Ingemann Pedersen, og pæd. leder ved amtscentralen Niels Schou.

Billedmaterialet er i hovedsagen stillet til rådighed af museer og lokalhistoriske arkiver i området, men også enkelte privatejede billeder har fundet anvendelse. Arbejdsgruppen har udvalgt billederne ud fra hensynet til emnets anvendelighed, men det har været særdeles vanskeligt at fremskaffe lokale fotografier, der var egnede til reproduktion. Skulle nogen synes, at udvalget af motiver er noget tilfældigt, er forklaringen altså i al væsentlighed ovennævnte.

Emnerne er individuelt behandlede, og man har ikke tilstræbt nogen ensartethed med hensyn til billedbeskrivelse og arbejdsopgaver. Amtscentralens pæd. medarbejdere har ydet vejledning, hvad angår tekstens læsbarhed set i relation til materialets brug i folkeskolen. Billedbeskrivelsen skal primært tjene til orientering for læreren, men er søgt udformet således, at folkeskolens ældste elever skulle kunne få udbytte af en selvstændig læsning. Forslagene til opgaver må betragtes som eksempler på, hvad læreren eventuelt kan tage op til undersøgelse eller drøftelse.

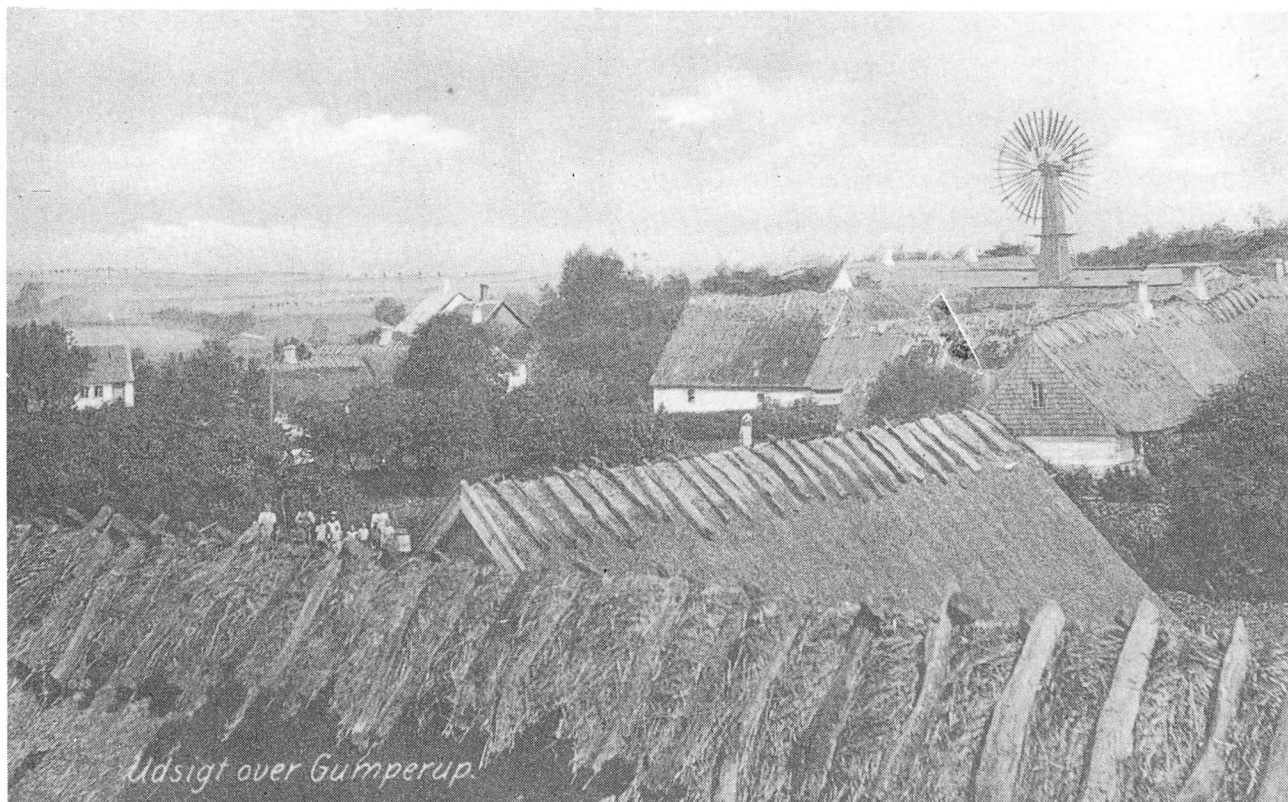
Det er arbejdsgruppens håb, at hæftet kan inspirere til at tage lokalhistoriske emner op i undervisningen. Det skulle kunne anvendes i orienteringsfagene på alle folkeskolens klassetrin. Flere af billederne kan sikkert fungere som "samtalebilleder" og således indgå i orienteringsundervisningen allerede i de første skoleår.

Amtscentralen modtager meget gerne oplysning om fotografier, der kan supplere de her anvendte, så en eventuel senere udgave kunne give et mere fuldstændigt billede af livet i den sydsjællandske og mønske landsby ca. år 1900.

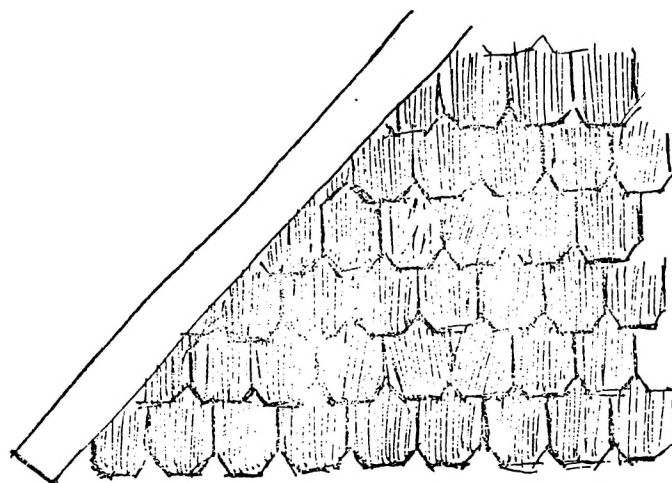

BILLEDFORTEGNELSE

1. Landsbyen
2. Bondegården
3. Bondestuer
  - a) grundplan af stuehus fra gård i Torpe.
  - b) stue fra Vejlø
  - c) stue fra Toksværd
4. Bryggerset
5. Fattiggården
6. Andelsmejeriet
7. Møllen
8. Teglværket
9. Damptærskværket
10. Sadelmageren
  - a) Sadelmagerens hus
  - b) Sadelmageren i arbejde
11. Smedien
12. Købmanden
13. Torvehandelen
14. Transport/Diligence og postvogn
15. Fastelavnsskikke
16. Fest på Gavnø
17. Holløse skole
18. Næsby skoles udhus

1. Udsigt over landsbyen Klinteby i Karrebæk sogn omkring 1910.
Byen hed indtil 1.3.1926 Gumperup.

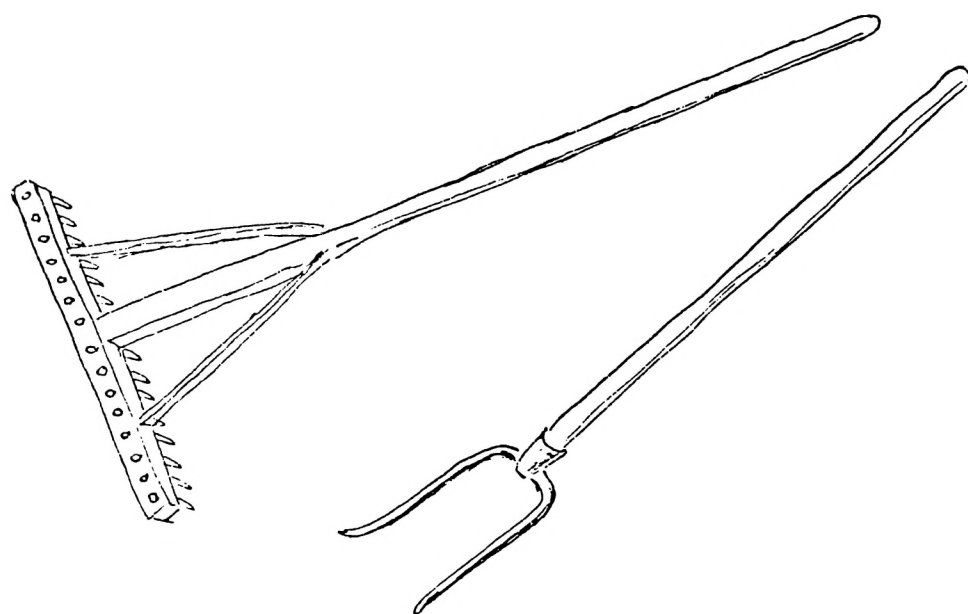

Detalje af spångavl

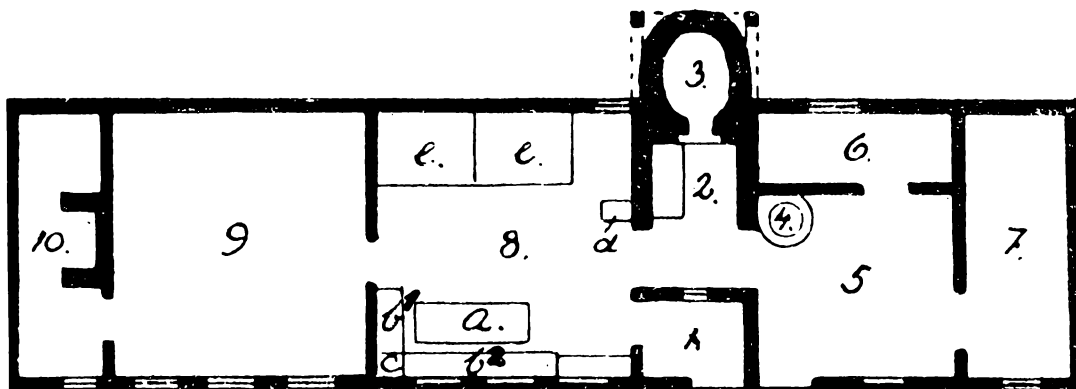

2. Gård i Guderup, Herlufholm sogn omkring 1910.

Høstredskaber: Rive og høtyv.

3a. Grundplan af stuehus fra gård i Torpe.

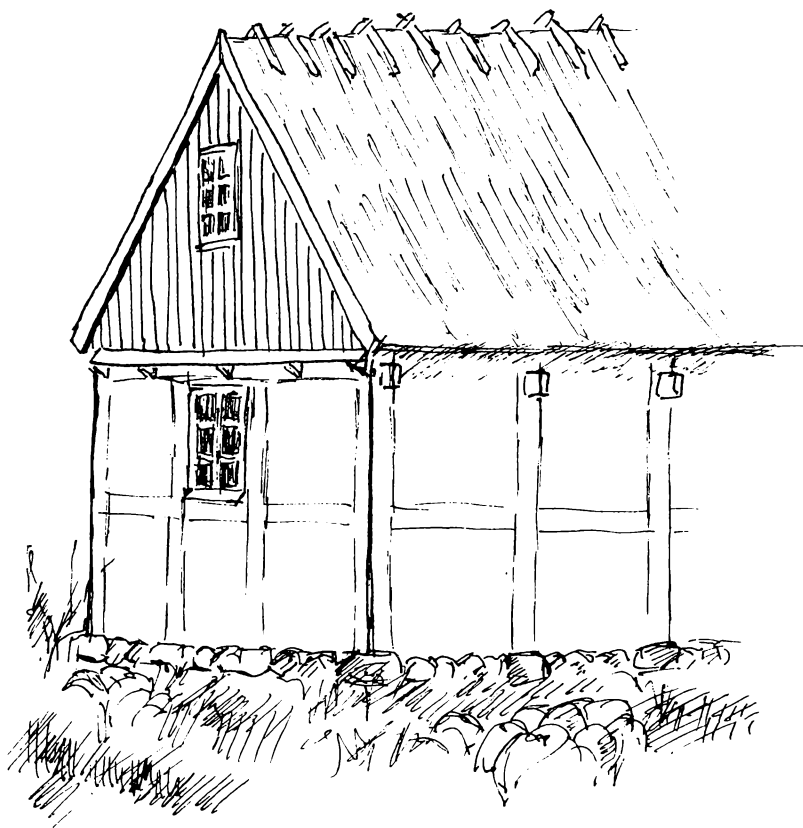
STUEHUS

Gård i Torpe, Herlufmagle Sogn

1. Forstue. 2. Skorsten. 3. Bageovn. 4. Bryggerkedel. 5. Bryggers.
6. Kammer. 7. Pigekammer. 8. Dagligstue. 9. Øverstestue. 10. Kammer.

a) Langbord. b¹) Bordendebænk. b²) Langbænk. c) Vråskab. d) Bilægerovne. e) Senge (himmelsenge).

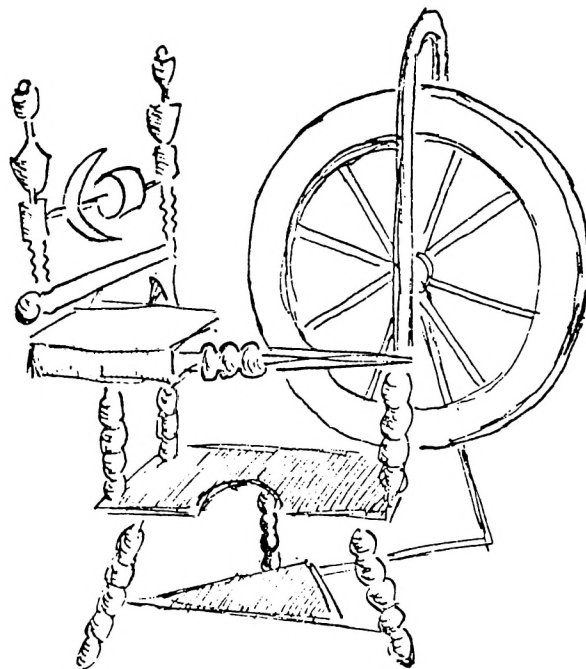
Grundplanen viser rumfordelingen i stuehuset på en typisk sjællandsk gård. De rette vinkler på planen er lavet af en arkitekt. I virkeligheden var bygningen "vind og skæv".

3b. Stue fra Vejlø sogn 1910-20.

Spinderok.

3c. Stue på Hjortvangsgård i Toksværd sogn, ca. 1910.

4. Bryggers fra Nielstrup, Ulse sogn, ca. 1930.

Æbleskivepande til åbent ildsted. Lerkrukke.

Spise-Reglement

for

Hammer & Lundsby Kommunes Fattigforsørgelsesanstalt.

—=≡=—

D a v e r e :

$\frac{1}{2}$ Spegejild med 25 Kvint Brød til hver Person, de Borne: 1 Kop Kaffe med Fløde og Kandis; Børnene: 1 Kop kogt Mælk.

F r o k o s t (Nl. 9) :

25 Kvint Brød med 2 Kv. paasmurt Smør eller Fedt til hver Person.
(Dette Maaltid bortfalder fra 1ste Oktober til 1ste April.)

M i d d a g s m a d (Nl. 12) :

Søndag: Suppe paa Drekjød (40 Kv. i raa Tilstand) eller Kalvekjød (50 Kv. i raa Tilstand) pr. pers.

Mandag: Grød og Fisk (1 Pægl Mælk pr. pers. til Grøden).

Tirsdag: Raal og Flæsk (20 Kv. raat pr. pers.).

Onsdag: Bollemælk og stegt Flæsk med kogte Kartofler (3 Pægle Mælk, 15 Kv. Flæsk i raa Tilstand pr. pers.).

Torsdag: Urter og Flæsk (20 Kv. Flæsk i raa Tilstand pr. pers.).

Fredag: Vælling og Pandekager (2 pr. pers.) eller stegt Flæsk med Brød til. (Til Vællingen $\frac{1}{4}$ Pot Mælk, og 15 Kv. Flæsk i raa Tilstand pr. pers.).

Lørdag: Ællebød med Silb og Kartofler (1 Silb pr. pers.).

Af Formad gives saameget der kan spises, af Kjød og Flæsk de ovenstaaende Kvantiteter. Paa Tider, naar den ferske Fisk ikke er for dyr, gives denne istedetfor Klipfisk og Spegejild. Anden Afvigelse er ogsaa tilladt med Hensyn til Anvendelsen af Levninger til Bluffekjød og i Slagtetiden med Hensyn til Pølse og Finker. Den daglige Brødration om Middagen er ubegrændset.

M i d a s t e n (Nl. 4) :

25 Kvint Brød med 2 Kv. paasmurt Smør eller Fedt pr. pers.
(Dette Maaltid bortfalder fra 1ste Oktober til 1ste April.)

M a d v e r e :

Stifteviis Mælkegrød og Mælkbrød (2 Pægle Mælk pr. pers.).

De Syge faae Grynsuppe istedetfor Urter og Raal, Fisk istedetfor Flæsk og Thee istedetfor Kaffe, samt iøvrigt efter Lægens Anviisning.

De Borne erholde daglig $\frac{1}{2}$ Pot Ol til hver Person, Børnene faae kun Ol til Maaltiderne, ellers Vand. De gamle Mænd erholde hver en Snaps Brændeviin til tør Mad 2 Gange daglig.

Af de fra Maaltiderne tiloversblevne Levninger maa Lemmerne Intetjombhelt tage til sig, hvorimod disse paa passende Maade anvendes af Huusmoderen.

De anførte Kvanta kunne modereres af Hensyn til de Syge og Børnene.

Saavidt muligt skulde alle Lemmerne spise i Forening i den fælles Spisestue.

Saaledes vedtaget i:

Hammer & Lundsby Sogneraadsmøde
den 16de August 1881.

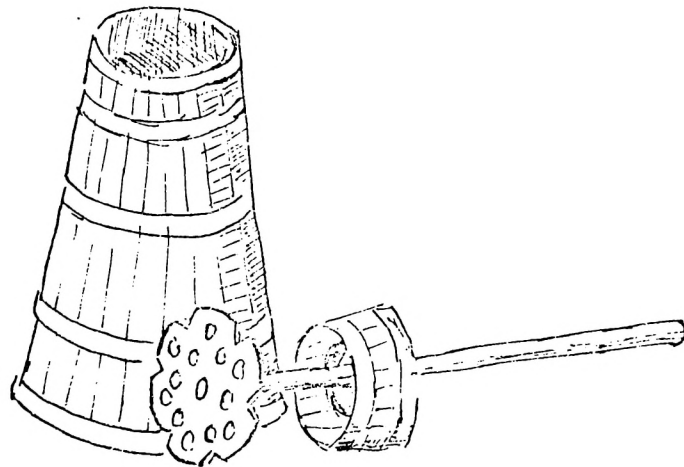
P. S. P.
J. Pedersen.

Approberes.
Præste Anthuus, den 29de December 1881.
K. Bruu.

6. Andelsmejeriet i Hammer ca. 1890.

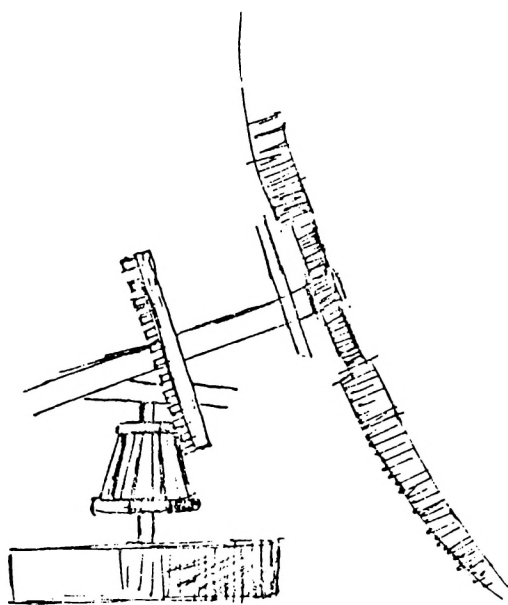

Stampekærne til hjemmekærning af smør. Den gennemhullede plade er sat fast på en lang stang - et kærneris - der gribes med begge hænder og føres lodret op og ned gennem fløden.

7. Buske mølle, Sandby sogn, ca. 1905.

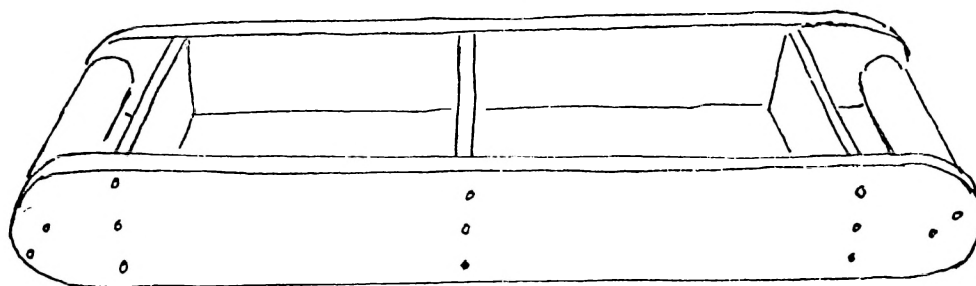

Detalje, der viser, hvorledes møllevingernes bevægelse overføres til den lodrette aksel.

8. Teglværk i udkanten af Vordingborg, o. 1910.

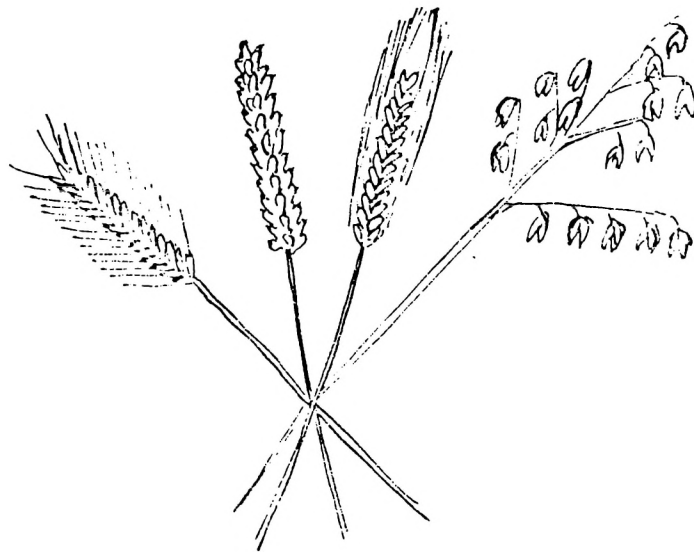

Form til fremstilling af 2 håndstrøgne mursten.

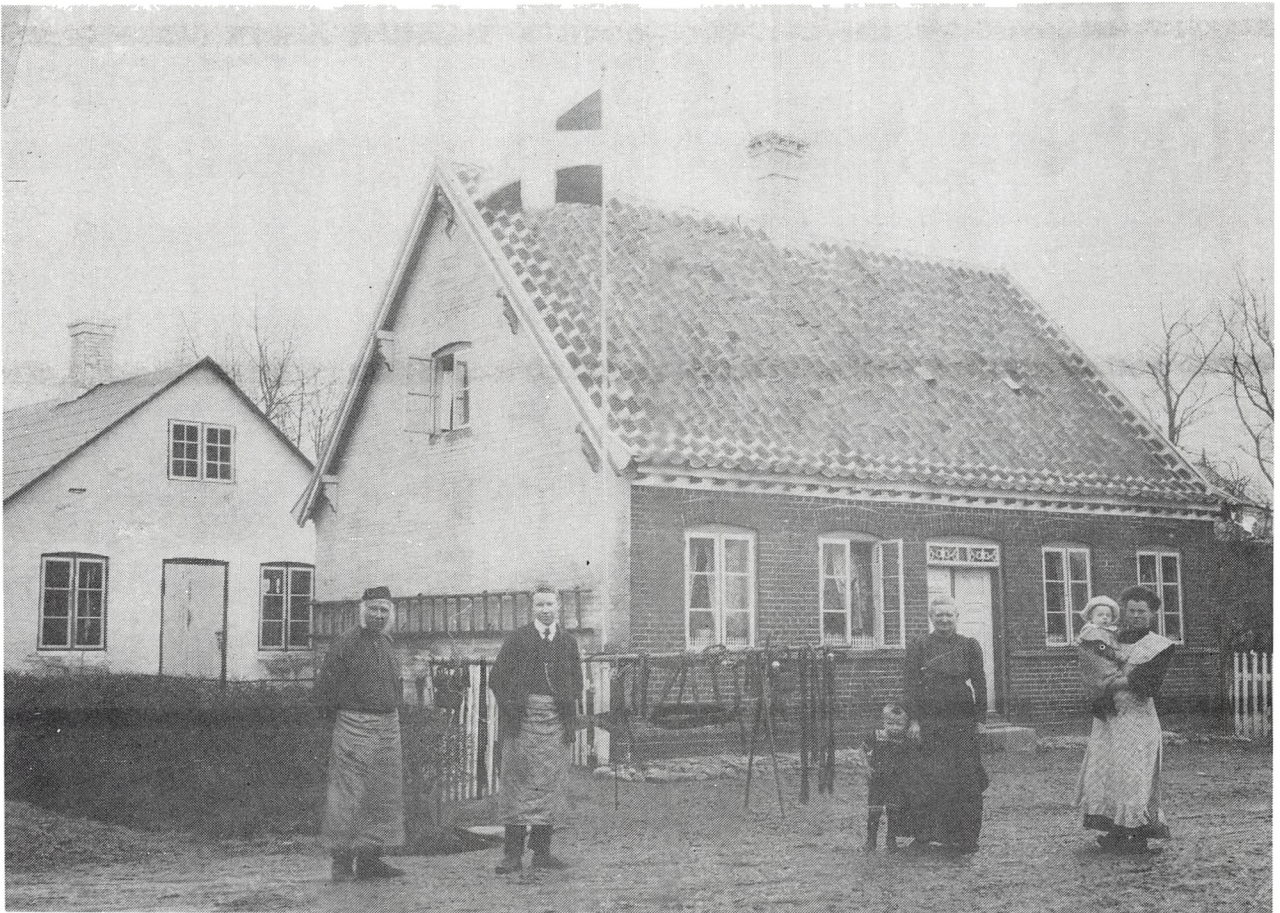

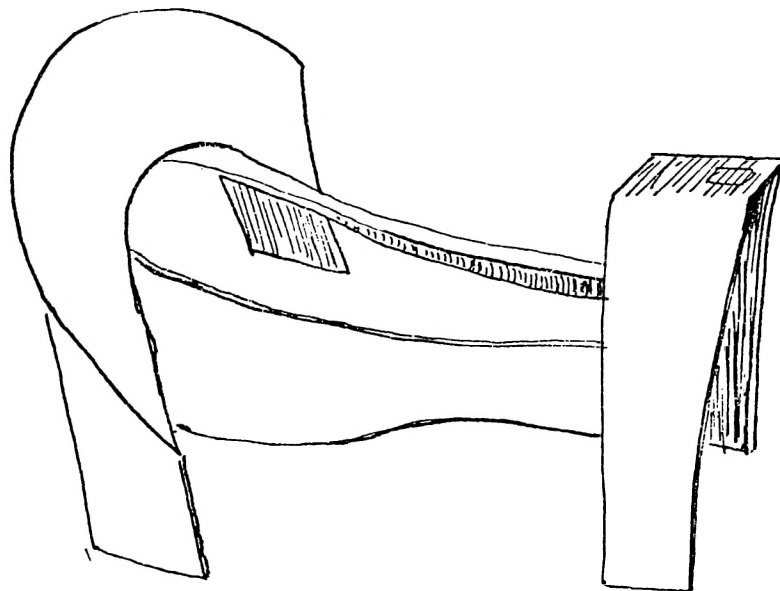
9. Omrejsende damptærskværk, Møn o. 1910-20.

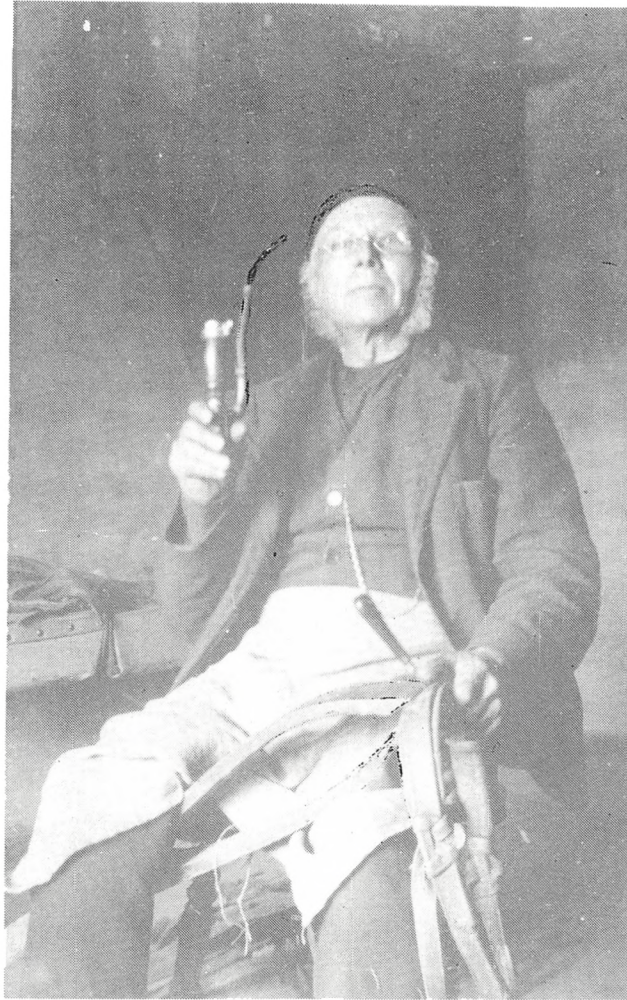
10. Sadelmagerens værksted og bolig, Toksværd o. 1915.

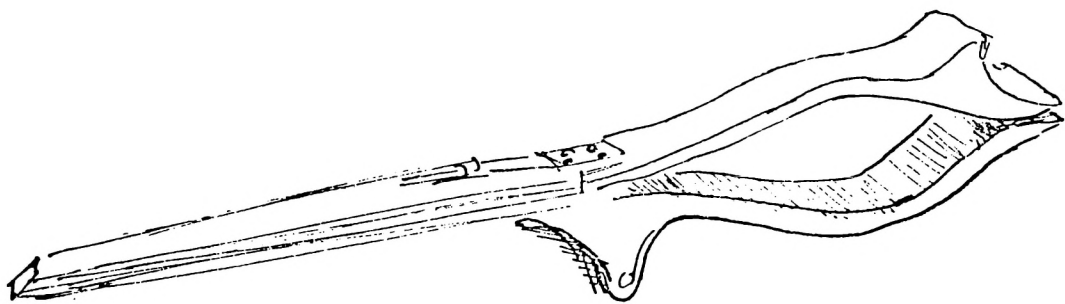
Sadelbom.

En sadel består inderst af et træstativ, sadelbommen, der laves af bøge- eller asketræ.

10b. Sadelmageren med seletøjsarbejde i sadelmagerklemmen.

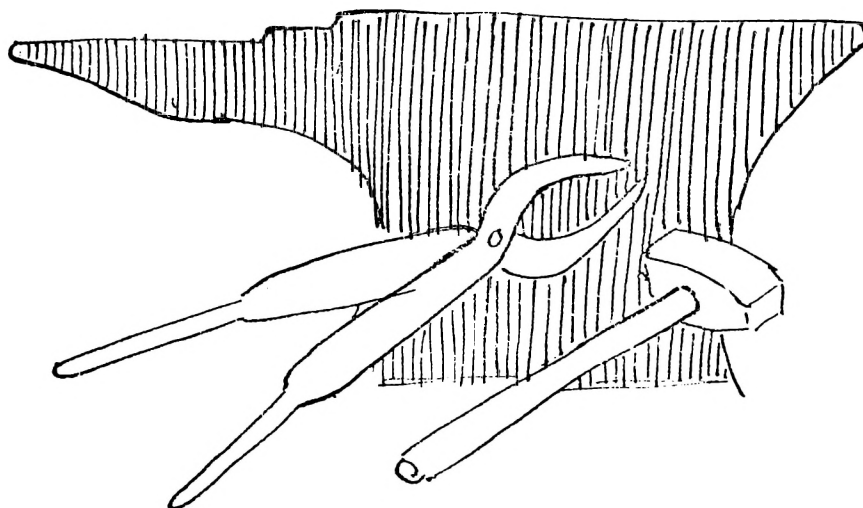

Sadelmagerklemmen.

11. Smedie i Frenderup, Damsholte sogn, Møn i 1890'erne.

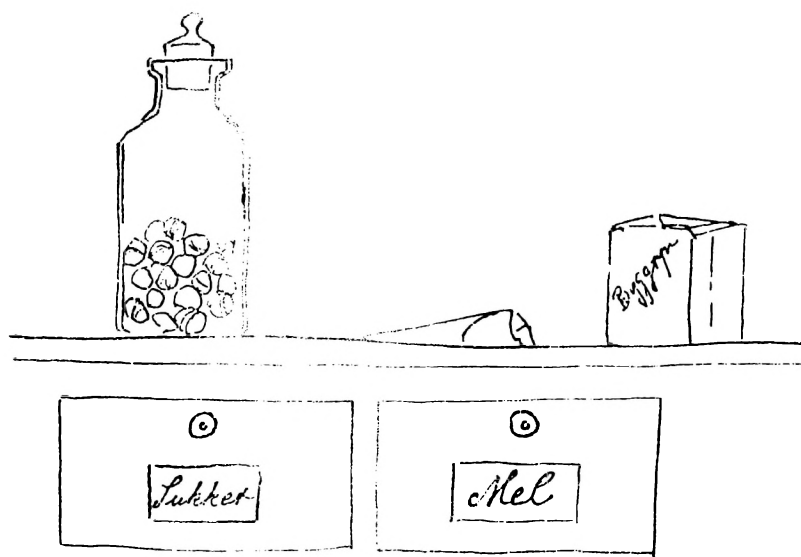

Ambolt, tang og hammer.

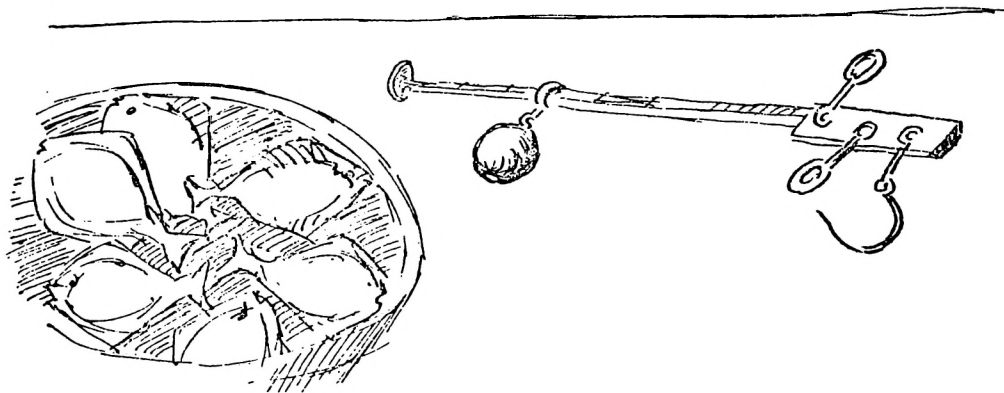
12. Købmandsforretning i Borre på Møn omkring 1920.

13. Torvedag på Axeltorv i Næstved i 1920'erne.

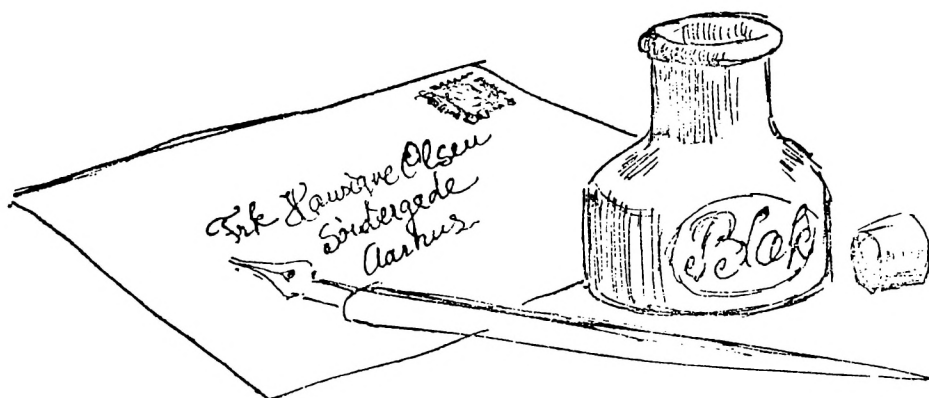

Handelsmandens bismervægt.

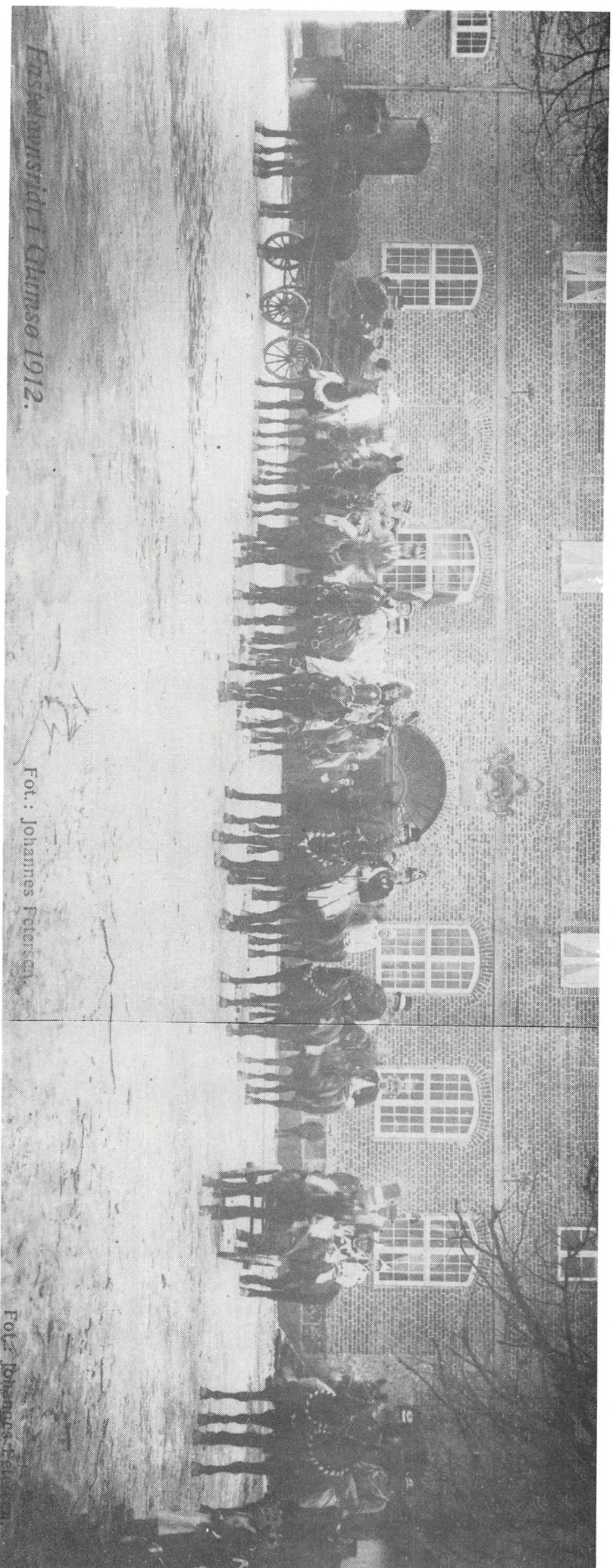

14. To diligencer og en postvogn foran posthuset i Næstved ca. 1900.

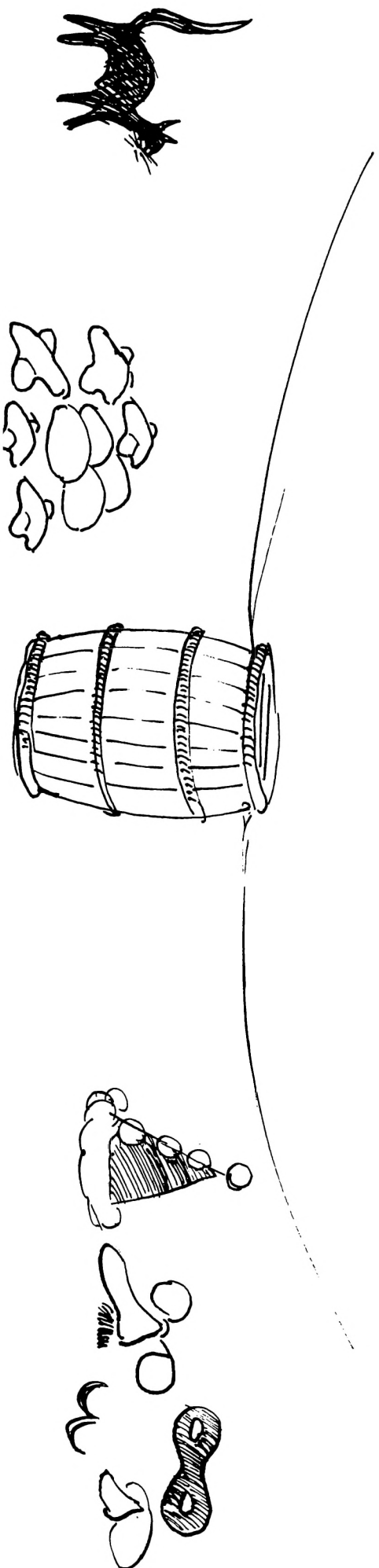

Pen og blæk var de almindeligst anvendte skriveredskaber, indtil kuglepennen kom frem i 1950'erne.

15. Fastelavnsoptog foran hovedbygningen på Herregården Ravnsstrup, Hertilsmagle sogn, 1912.

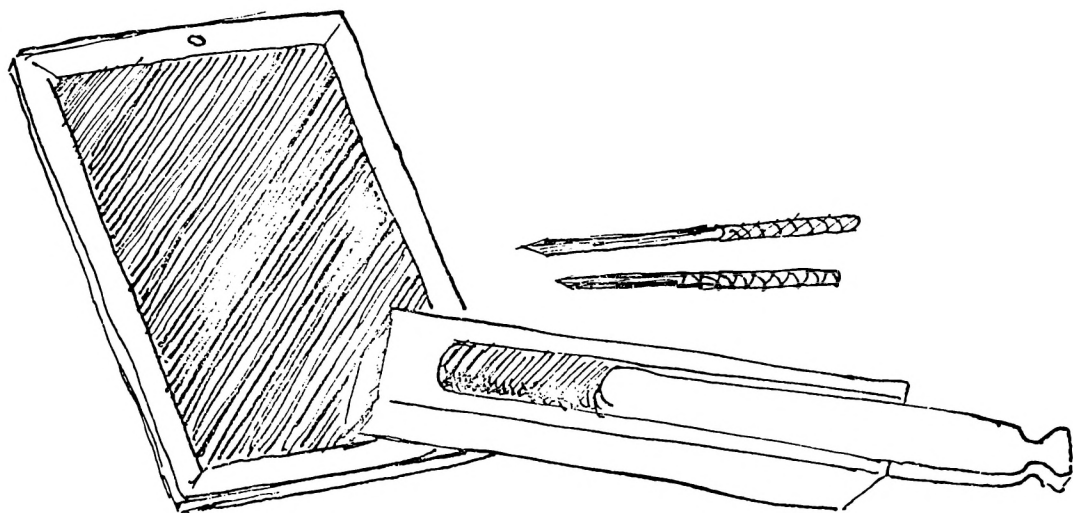
16. Fest på Gaunø, omkring 1910.

17. Elever på legepladsen ved Holløse skole, Gunderslev sogn, i 1890'erne.

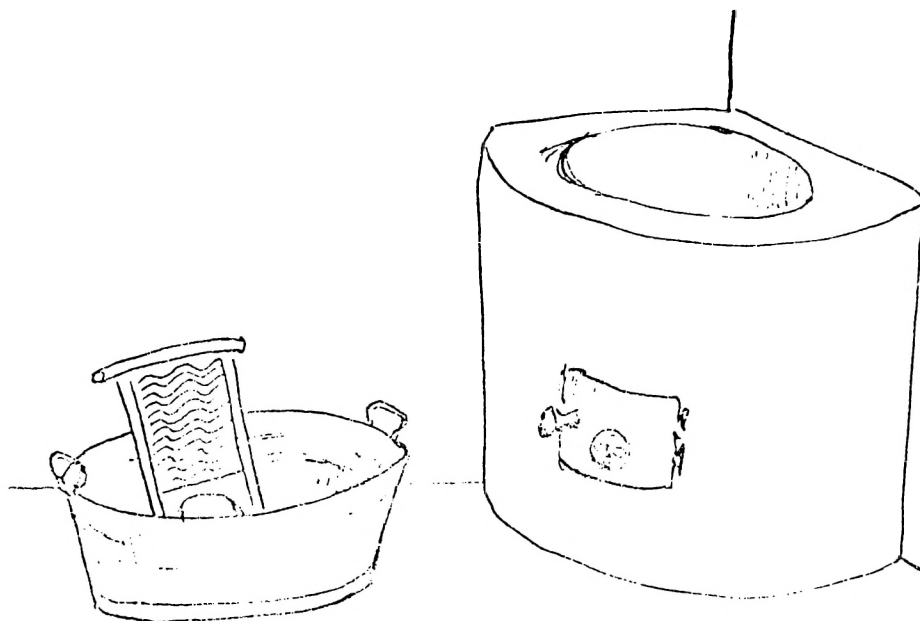

Skifertavle, pennalhus og grifler.

18. Udhuset ved den nedlagte Næsby skole, Næsby sogn, fotografet 1970.

Balje, vaskebræt og gruekedel.

Landsbyen

For 200 år siden var så godt som alle gårde og huse samlede i landsbyen, de lå gerne tæt sammen. Det var meget brandfarligt, da alle bygninger havde stråtag. Blev der ildebrand, kunne det meste af landsbyen let brænde.

De tilhørende jorder dyrkedes i fællesskab. Men på denne tid begyndte udskiftningen; det var en ny fordeling af jorderne, hvor hver ejendom fik sit særskilte stykke jord at dyrke uafhængigt af alle andre i landsbyen. I tidens løb flyttede mange ejendomme ud af byen, ud på egen jord.

I denne landsby er der ikke sket nogen større udflytning; de gamle gårde og huse ligger endnu tæt sammen, som de gjorde for 200 år siden.

Når man om vinteren tærskede rugen med plejl, sørgede man for at samle alle de længste strå i særlige neg, de såkaldte kærre. Disse neg skulle bruges til nyt stråtag den følgende sommer. Hvis der hørte mose eller strand til gården, høstede man tagrørene, når isen kunne bære. Midt på sommeren kom så tækkemanden og lagde strå og rør op til nyt tag.

Den øverste kant af taget kaldes mønningen. Her blev lagt et lag malm, så tagrygningen kunne blive tæt. For at stormen ikke skulle blæse taget ned, måtte der lægges kragetræer op. Det var solide tunge træstykker af egetræ, som var sammenføjet to og to og lagt op, så de "red" over tagrygningen.

Et stråtag har mange gode egenskaber. Det sørger for, at der er lunt i huset om vinteren og svalt om sommeren, og huset er altid godt ventileret. Et stråtag kan holde i 20 år, på sydsiden af huset dog noget kortere tid.

Der hører ikke tagrender til stråtag, men til gengæld går tagskægget så langt ud, at tagdryppet ikke kan skade væggene. Vi lægger også mærke til, at ikke alle tagflader er tækket samtidigt. Det ses tydeligt på den lange bygning i højre side af billedet. Det kan skyldes, at denne bygning oprindeligt har været stuelænge til en gård, der nu er flyttet uden for landsbyen. Denne stuelænge er derefter blevet bolig for 3 husmandsfamilier, som hver har skullet sørge for tækningen af deres del af taget.

Bygningen er sikkert opført af flere gange. Den midterste del er nok ældst, måske omkring 250 år gammel, og så er der senere bygget til i begge ender. Dette kan være forklaringen på, at tagrygningen bugter sig temmelig meget.

Vi skal også lægge mærke til denne bygnings gavl, for den viser os en af de måder, man lavede gavle på i gamle dage. Vi kalder det en spångavl, fordi den øverste trekantede del af gavlen er lavet af træspåner, d.v.s. tynde aflange brædder, ofte lavet af det seje asketræ. Man anbragte spånerne taglagte, således at hver træspån gik et passende stykke uden på dem, der var nedenunder og altså sådan, at sprækken mellem to sammenstødende spåner blev dækket af den ovenfor siddende spån. (se mejeribilledet).

Ved enkle midler og variationer i spånernes udformning og anbringelse kunne man skabe enestående smukke gavle, som yderligere vandt i skønhed, efterhånden som de blev bevoksede med gråt og gulligt lav.

Udsigten over landsbyen er mod sydøst. Det kan stråtagene også fortælle os. Når de nemlig har ligget nogle år, bliver de mosgroede, men kun på nordsiden, og det fortæller os, hvor verdenshjørnerne er.

Til højre i billedets baggrund ligger den største gård. Den har en ståtelig stuelænge. Den højere rejsning, den snorlige tagrygning, de nyere skorstene, den større afstand mellem disse og den hvide gavl, der går helt op til tagrygningen, viser dette i modsætning til den før nævnte gamle, lavere og smallere bygning.

Den store gård markeres også af den knejsende vindmotor, som fortæller, at man her er så moderne, at man har indført maskinkraft. Det kan være til både tærskværk, kværn, hakkelsesmaskine og vandværk. Denne slags vindmotorer blev opført mange steder omkring år 1900 og i tiden derefter, og det fortæller, at billedet er fra begyndelsen af dette århundrede.

De gamle bondebygninger har få og små vinduer. Væggene er hvidkalkede. Sådan skal det også være efter gammel sjællandsk sædvane, hvor alle bindingsværkets stolper diskret skjuler sig under kalklaget. Det er derfor i modstrid med gammel sjællandsk byggeskik, når folk i vore dage opmaler stolperne i de gamle landsbyhuse.

De mindre, stråtækte husmandshuse ligger midt i byen mellem enkelte huse, der var nye, da billedet blev taget.

Det har været en begivenhed, da fotografen kom til den lille landsby. En del af beboerne fandt hurtigt ud af, hvor de skulle stille sig for at komme med på billedet. Det var ikke ret tit, man fik chancen for at blive fotograferet. Fotografen selv har nok lånt en stige for at komme op på taget af en af bygningerne til den gård, hvis ene udlænge ses i forgrunden af billedet.

Arbejdsspørgsmål

1. Hvilke huse er de ældste på billedet?
Hvordan kan man se det?
2. Hvorfor er der et lag løsere halm på rygningen af taget?
3. Hvad nytte gør de træstykker, der "rider" over tagrygningen?
4. Billedet er fra 1905. Hvad kan man pege på, som dengang var nyt og moderne?
5. Hvad blev vindmøllen brugt til?
6. Hvordan ser man i vore dage på udnyttelse af vindkraft.
7. Hvordan kan man se, at folk ved, at fotografen besøger landsbyen.

Bondegården

Det er sommer. Græsset gror allerede højt langs indkørselsvejen til bondegården. Gennem portåbningen ser vi ind over den brolagte gårdsplads og får lige et glimt af stuehusets hvidkalkede væg og to fag vinduer. Det er en statelig 4-længet gård, hvor alt ser smukt og velholdt ud.

Når vi sammenligner den med bondebygningerne i kapitlet om landsbyen, ser vi, at der her er tale om et byggeri fra en senere tidsalder, hvor længerne skulle være større og bredere. Det er solide, grundmurede bygninger, dels af kampesten og dels af mursten. Ganske vist er tagene også af strå og med kragetræer, men flere steder ender tagskægget i en kant af teglsten; det afleder regnvandet på en bedre måde, og det ser pynteligt ud.

Uden for porten og langs med indkørselsvejen ligger det hvidkalkede svinehus med plads til mange svin. Den øverste del af halvdøren står åben, og lige uden for døren ser vi to mælkejunger, som fortæller os, at gården hjemtager skummet mælk fra mejeriet til opfodning af svinene.

Oven over svinestalden er der halmloft. Når kornet er tærsket, bringes halmen hen til svinehuset og stikkes ind gennem den lem, der ses i udbygningen på stråtaget. Fra halmloftet, som kan rumme et helt års forbrug af strøelse, er det nemt at vælte halmen ned i stalden.

Når gården kan hjemtage skummet mælk, må den også have en besætning af malkekøer. Kostalden er sikkert i kampestenslængen til højre for porten. Den åbne dør bag hestevognen tyder på, at der indenfor er dyr, som skal have frisk luft.

Måske er vognen netop tømt for et læs frisk foder til dyrene. Det er en arbejdsvogn, en to-spændervogn, altså en vogn trukket af to heste. Bagsmækken er ved at blive spændt fast, mens forkarlen - måske bonden selv - holder i linerne, klar til at køre. Som det var en skik dengang, står både han selv og den anden karl op under kørselen. Det er helt klart, at dette billede stammer fra en tid, da traktoren endnu ikke havde holdt sit indtog.

Forrest i billedet, på indkørselsvejens venstre side, holder ringtromlen, en hestetrukket model. Den vidner om, at det er på denne årstid, markerne skal tromles.

Vindmotoren, der er af samme type som den på billedet af landsbyen, står inde på gårdspladsen. Den gør god nytte ved at pumpe vand op af brønden til både husholdningen og besætningen.

Arbejdsspørgsmål

1. Er det en lidt større eller mindre bondegård?
Giv begrundelser for din mening herom.
2. Hvorfor er svinehuset hvidkalket?
3. Hvorfor står svinehusets øverste halvdør åben?
4. Find nogle ting, der fortæller, at gården er velholdt?
5. Hvordan kan man se, at det er sommer?

Bondestuer

I gamle dage blev der fyret ét sted i de sjællandske gårde og huse: i den store skorsten, hvorfra dagligstuen varmedes op ved bilæggerovnen. Det var en jernovn, som havde åbning mod skorstenen, og så lagde man gløder ind i ovnen, der afgav varme i stuen, uden at man fik røg og snavs her.

I dagligstuen foregik alle former for liv: Man spiste, arbejdede, og sov. Desuden kunne der være rugende gæs eller høns, og man stillede mælkefade op ved bjælkerne på en hylde.

For enden af langbordet var husbondens plads på "bordendebænken" (se grundplanen). Mellem vinduerne og langbordet var langbænken, og under den kunne man anbringe rugende gæs. På bænken sad mandfolkene, mens kvinderne, der jo skulle hente maden fra køkkenet (=skorstenen), stod op og spiste.

Alkover (indbyggede senge) eller himmelsenge fandtes ved væggen modsat vinduerne, parallelt med langbordet. Der var gardinkapper og omhæng foran sengene, og i bunden af dem var der halm, som ikke blev udskiftet for tit. I stuen kunne også findes vugge og en stol for den gamle kone i huset, og der kunne være spinderok, slagbænk (bænk der kunne bruges som seng) og spejl. Ofte havde man et standur (bornholmerur), og på væggene hang farvede gudelige billeder o.a. Gulvet var lerstampet, og her stod ofte en spyttebakke. Lystager stod på bordet eller hang ned fra loftet. På bordet kunne der være sildeskagler (brædder, hvorpå man rensede sild). Man havde ølkande, der gik fra mund til mund, og skeer af horn eller træ. Mellem bordendebænk og langbænk kunne der være et hjørneskab, "vråskabet", hvor bonden opbevarede sine værdier. -Man brugte ikke tapet og gardiner.

Da den gamle bondekultur gik i opløsning, ændredes stuen. Bilæggeren blev erstattet med en kakkellovn, der havde aftræk. Man fik gulvbrædder, og nye møbler kom til. De hjemmelavede lys blev afløst af en petroleumslampe. Flere rum blev taget i brug, og ofte indrettede man et særligt soveværelse. Men man bibeholdt til en vis grad de gamle møbler, og derved opstod blandingsstuer.

Stue fra Vejlø ca. 1910-20.

Her findes stadig meget fra gammel tid: Himmelseng, stolpeskab, slagbænk og spejl, vinduer med gammeldags hasper, samt loftsbjælker. Men der er slået tætningslister på loftet, og stuen har bræddegulv. På væggene ses blomstret tapet, og i vinduerne, der savner gardiner, findes mange urtepotter. Man har billeder af lensbaronen og -baronessen fra Gaunø, som huset hørte under. Desuden hænger der et par familie billeder i udskårne rammer. Der ses hverken belysnings- eller varmekilder. Ægteparret har sat sig midtfor på en fin gammel sofa, mens barnebarnet (?) er anbragt ved siden. Både mand og kone har iført sig stadstøjet. Dugen, der er alt

for lang til det lille bord, har sikkert været brugt til et langbord. Der står fine forgyldte kopper på dugen. Man er parat til fotografering!

Arbejdsspørgsmål

- 1) Hvilke møbler tror du, der oprindeligt hørte til stuen?
- 2) Hvilke nye ting findes der?
- 3) Hvorfor har man billeder af lensbaronens på Gaunø?
- 4) Hvordan mon man fik lys i stuen?
- 5) Tror du, at ægteparret var moderne klædt, da billedet blev taget?

Stue fra Hjortevangsgård i Toksværd sogn ca. 1910.

Denne stue er i høj grad blevet ændret, dog er de gamle loftsbjælker bevaret. Man sidder ved et nyt spisebord med drejede ben, stolene har rørfletning, og desuden findes et par kurvestole. Over bordet hænger en petroleumlampe. Der er brædegulv, og man ser en broderet fodpude. Som i stuen fra Vejlø er der en række urtepotter i vinduet, og her har man fået hvide gardiner. I hjørnet står et ældre standur, og der hænger et pipebræt ved siden af. Billederne på væggen synes at være af nyere art.

Arbejdsspørgsmål

- 1) Hvilken belysning har man i stuen?
- 2) Hvad slags stole er der?
- 3) Kan du finde noget rigtigt gammelt i stuen?
- 4) Sammenlign personerne med dem fra Vejlø. Hvem ser mest moderne ud?
- 5) Hvilken af de to stuer ser mest gammeldags ud?

Bryggers

Bryggers fra Nielstrup ved Rønnede

Bryggers er egentlig en sammentrækning af brygger-hus. Det var her, at en stor del af landbokvindens arbejde fandt sted i en tid, da et landbrug stort set var selvforsynende. Her foregik brygning, slagtning, lysestøbning, smørkærning og ostefremstilling. På den sjællandske gård lå dagligstuen og bryggerset på hver sin side af den store åbne skorsten, som var et lille køkken. I bryggerset stod en gruekedel, der blev brugt ved storvask og ølbrygning. Takket være skorstenens nærhed var det muligt at opholde sig her om vinteren.

Bryggerset i Nielstrup

Rummet blev anvendt lige til 1936, da beboerne kom på aldersdomshjem. På den kalkede væg til venstre ses en "tallerkenræk"- rummet tjente altså også som køkken. Så følger et sprosse-vindue. På det primitive bord er der smørbøtte, mælkefad, petroleums-køkkenlampe, lysestage, krukke, staldlygte og metalkande med låg. I vinduet står to kammerstager, gulvet har toppet brotlægning, og her findes to spande, en sækgryde (gryde med kant, til komfur), to trebenede skamler og et par snudetræsko. Til højre står en håndkværn.

Arbejdsspørgsmål

1. Findes der mon et tilsvarende rum på en moderne gård?
2. Hvad hænger på væggen længst til venstre?
3. Hvilke belysningsmuligheder havde man?
4. Redskabet længst til højre er en håndkværn. Hvad kan den fortælle om landhusholdningen i gamle dage?
5. Har det været et rigt eller fattigt hjem?

Fattiggården

Der har altid været fattige, svage og syge mennesker, som måtte lide nød, såfremt ingen hjalp dem.

I ældre tid var det kirken, som tog sig af de nødlidende, og langt op i tiden fik fattigvæsenet her i landet den største del af sin indtægt fra frivillige bidrag. Pengene blev indsamlet i kirkeblokken eller andre indsamlingsbøsser anbragt på offentlige steder.

Først i 1867 overtog sognerådene administrationen af det offentlige fattigvæsen. Det var naturligt, at sogneforstanderskaberne - den tids sogneråd - søgte at hjælpe de fattige så godt, men navnlig så billigt, som muligt.

Rundt om i landet oprettedes i disse år forsørgelsesanstalter, hvor man kunne samle dem, der skulle hjælpes. På landet indkøbte man en mindre landejendom og ombyggede den, så man kunne indlægge samtlige sognets fattige, både mænd, kvinder og børn, når de meldte sig for at søge fattighjælp. Her skulle de have fuld forplejning og husly, vask, lægehjælp o.s.v., og til gengæld skulle de udføre et arbejde i forbindelse med gårdens drift - eller evt. gå på arbejde for fremmede.

Hammer og Lundby kommune byggede i 1881 en sådan fattiggård, beregnet for højst 50 indlagte, og fik samme år amtets godkendelse af vedføjede Spisereglement hvori det nøje bestemmes, hvad de indlagte, "lemmerne", skulle have at spise. Spisereglementet er trykt med de dengang anvendte gotiske eller "krøllede" bogstaver. I nedenstående alfabet kan man gøre sig fortløbig med de af bogstavformerne, der slet ikke ligner dem, vi bruger i dag, og så er reglementet ikke så svært at læse. Læg mærke til at "s" har to former, det korte "s", der bruges i slutningen af stavelsen, og det lange "s", der begynder stavelsen.

A B C D E F G H I J K L M N O P
A B C D E F G H I K L M N O P

Q R S T U V W X Y Z Æ Ø
Q R S T U V W X Y Z Æ Ø

a b c d e f g h i j k l m n o p q
a b c d e f g h i j k l m n o p q
r s s t u v w x y z æ ø
r s s t u v w x y z æ ø

I ordene "voksne" og "oksekød" har man brugt "x" i stedet for "ks".

Ordliste:

- Davre = morgenmad
Kvt. = kvint = vægt, ca. 5 gram
Kandis = brunt bolcheagtigt sukker, som er krystalliseret på sejlgarvsnore. Det blev delt i mindre stykker med en sukkertang eller kandistang og "suttet" til kaffe.

- Pægl = mål = 1/4 pot = 0,24 liter
Nadvere = sent aftensmåltid før sengetid.
Lemmer = Fattiglemmer, af ordet medlem =
de personer, som er indlagt på anstalten.

Når man læser om al den gode og rigelige mad, der blev serveret, kan man undres over, at fattiggården kunne virke som et skræmmebillede, og at mange hellere ville fryse og småsulte end at søge fattighjælp af frygt for at "komme på gården".

Men når man læser de vedtægter for anstalten, som blev udarbejdet sammen med spisereglementet, opdager man, at de, der blev indlagt, lemmerne, måtte opgive al selvstændighed og selvbestemmelsesret.

Vedtægterne er gengivet i en nylig udkommet bog, som Hammer Bylaug har udgivet: Axel P. Jensen: "Hammer og Torup", så vi har mulighed for at se på nogle af bestemmelserne.

Når en enkelt person eller en hel familie blev indlagt, fik de lov at beholde deres personlige ejendele, men det, der var overflødigt, kunne bestyreren på anstalten sælge. Beløbet blev godskrevet lemmets konto, som bestyreren kunne bestemme over. Ved ankomsten skulle der foretages en grundig undersøgelse af personer og ejendele, og lemmerne måtte eventuelt underkaste sig en grundig renselse. Det kunne i visse tilfælde også være nødvendigt. En mand, som var med til at flytte et par gamle mænd fra fattighuset til anstalten, har fortalt, at hans tøj blev så overfyldt med lus, at det så ud, som om det var oversået med gulerodsfrø.

Vedtægten bestemte, at lemmerne var forpligtede til at tage lunkent bad, når bestyreren forlangte det, men man skulle dog passe på, at de "ikke derved udsættes for forkølelssygdomme".

Mænd og kvinder havde hver deres skarpt adskilte afdeling, men der var 6 stuer for gifte folk.

Enhver skulle så arbejde i overensstemmelse med evner og kræfter i mark, hus eller have. Ingen kunne dog mod sin vilje udlejes til arbejde for andre uden for anstalten.

Det var ikke forbudt at tale sammen under arbejdet, når man bare ikke forstyrrede eller forsinkede hinanden, men uanstændig eller støjende opførsel måtte ikke finde sted.

Dagen begyndte tidligt. Om sommeren stod man op kl. 5 og om vinteren kl. 6. Sengetiden var kl. 9 om sommeren og kl. 8 om vinteren, og "når Lemmerne ere tilsens, lukkes Gaardens Porte og Døre".

Om søndagen skulle man gå i kirke og efter gudstjenesten gå lige hjem uden svinkeærinder. Man kunne dog hos bestyreren få frihed til at forlade anstalten, men hvis man kom for sent hjem eller havde drukket, kunne man straffes. Man kunne også straffes for efterladenhed, opsætsighed, uorden, ødelæggelse af klæder, redskaber o.lign., upassende opførsel, slagsmål, betleri (tiggeri) o.m.a. Straffene kunne være: Irettesættelse, nægtelse af udgangstilladelse, fratagelse af eftermad 1-2 gange, fratagelse af brændevin, udlevering af vand i stedet for øl, afsondring fra de øvrige lemmer 1-2 dage o.s.v.

For børnene, der var indlagt, brugtes der også strenge regler. De skulle passe deres skolegang og gå lige hjem til deres arbejde i mark og have. De skulle dog have passende fritider til leg og adspredelse.

Forældrene havde ingen ret til at blande sig i, hvad bestyreren og hans hustru anså for rigtigt med hensyn til børnenes gode opdragelse og undervisning.

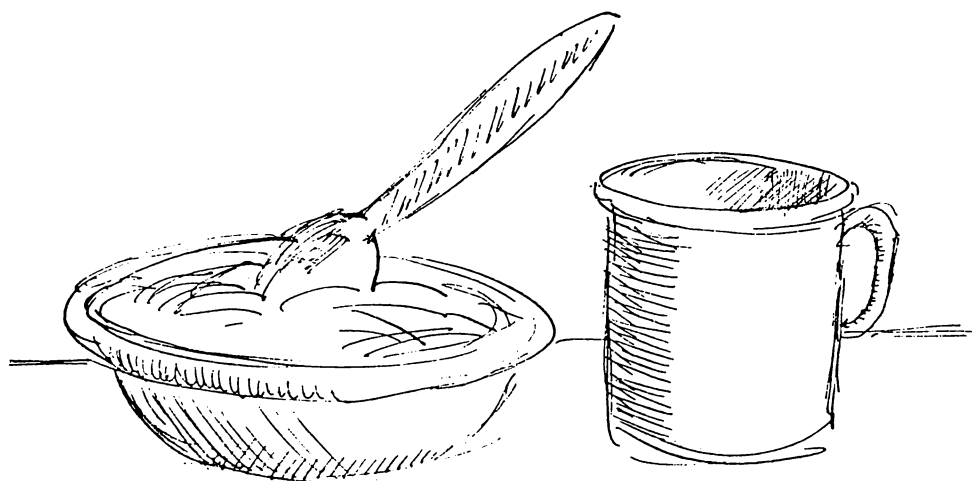
Det har været svært for mange forældre, at anstalten ligesom tog børnene fra dem.

Børn, der var uartige, kunne straffes med klø, men de måtte dog aldrig slås i hovedet eller trækkes i håret eller ørerne.

Vedtægten rummer andre strenge bestemmelser, og vi kan nu bedre forstå folks ængstelse for at komme "på sognet". Men vedtægten slutter også med en bestemmelse om, at bestyreren bør undgå, at straffene bringes i anvendelse. I stedet skal han ved venlige formaninger søge at få lemmerne til at opfylde deres pligter. Som sikkerhed for at bestyreren ikke straffer i flæng, skal hver dikteret (idømt) straf indføres i en protokol, der fremlægges i sognerådsmøderne.

De steder, hvor der var et hæderligt og hensynsfuldt bestyrerpar, har ordningen sikkert fungeret tilfredsstillende. Men at der har været steder, hvor man har søgt at pine så meget arbejde ud af lemmerne som muligt og givet dem en elendig kost til gengæld, er ganske sikkert. - Stakkels fattige mennesker!

Hammer fattiggård ophørte 1910 og hovedbygningen blev lavet om til aldersdomshjem, "De gamles hjem", som var i brug indtil 1969.

Andelsmejeriet

Opfindelsen af centrifugen i 1878 ændrede fuldstændig behandlingen af mælken. Før den tid måtte man skumme fløden af mælken med en skummeske. I centrifugen slynges mælken rundt, så den tungere fløde skilles fra den lettere skummetmælk.

Bønderne opdagede snart, at det kunne betale sig at være fælles om anskaffelsen og benyttelsen af en centrifuge. Heraf fulgte, at man også måtte være fælles om fremstillingen af mejeriprodukter. Samarbejdet om mælkens behandling førte til oprettelse af andelsmejerier, især i 1880-erne. Det foregik på den måde, at hver bonde der ville være med, indskød eller garanterede for en andel af den sum, det ville koste at opføre, indrette og drive et mejeri. Alle kunne være med, lige fra husmanden med kun én ko til storbonden med de mange dyr. Her var der tale om demokrati; for på generalforsamlingen, hvor mejeriets sager afgjordes, havde hvert medlem én stemme uanset antallet af køer.

Mejeriet åbnede meget tidligt om morgenen. Derfor skulle morgenmalkningen ofte ske, inden det blev lyst. Den nymalkede mælk blev siet, mens den blev hældt i mælke-jungen - det er en stor solid transportspand - og jungen blev så stillet ud ved vejen.

Snart derefter kom mælkekusken i sit hestekøretøj og læssede jungerne på vognen. Han havde en bestemt tur at køre hver morgen, og ruten var afpasset, så han havde fuldt læs, når han nåede mejeriet. Fra alle sider i oplandet rullede mælkekuskenes vogne mod mejeriet, og deres ankomst-tider var afpassede, så de kunne læsse mælkejungerne af, så snart den foran holdende havde fået sine junger ind i mejeriet.

Mejeriet var gerne indrettet med en aflæsnings-rampe, hvorover den rå mælk blev ført ind i mejeriet, og en pålæsnings-rampe lidt længere fremme, hvor mælkekusken modtog den nu afskummede mælk. Han læssede så jungerne med skummet mælk på vognen og kørte tilbage. Ved indkørselen til gårdene læssede han jungerne af, så hver bonde fik sine egne junger retur med det kvantum mælk, der var tilbage efter skumningen. Returnmælken blev brugt til foder for svin og kalve.

Disse mælkekuske var driftige og gæve folk af husmandsstanden; folk, som året rundt gerne påtog sig dette tunge, besværlige og ofte meget kolde arbejde for en meget beskeden fortjeneste. Mælkekørselen var for dem grundlaget for, at de kunne holde en hest mere og have ladvogn. Mælkekuskene var en afgørende faktor, når der skulle ansættes mejeribestyrer. De kom jo rundt til alle bønderne, og den mejerist, de gav en god omtale, havde store chancer for at blive valgt til bestyrer på generalforsamlingen.

Efter at mælkejungerne med den rå mælk var læsset af på mejeriet, blev mælken vejlet, og så var der kontrol på, hvor megen mælk leverandøren sendte på mejeriet. Fra vægten førtes mælken til centrifugen, hvor fløden blev skilt fra. Den skummede mælk førtes gennem en ny vejning, inden mælkekusken atter fik den på vognen. En vis portion af mælken blev dog behandlet i mejeriet og derefter solgt som sødmælk til folk, der ikke selv holdt køer.

Fløden derimod blev anvendt til smør- og ostefremstilling. Det var almindeligt, at mælkekusken på hjemvejen medtog forsyning af ost, smør og kærnemælk til de leverandører, der havde bestilt det.

Den høje skorsten, vi ser på billedet, fortæller os, at mejeriets maskiner blev trukket af dampkraft. Skorstenens placering viser, at der bag ved selve mejeribygningen må ligge en bygning, hvori dampkedlen har sin plads, og hvor der sædvanligvis blev fyret med kul.

Bygningerne er nok ældre og ikke oprindeligt bygget til at være mejeri. De spånklædte gavle (se side) tyder derpå, og anbringelsen af af- og pålæsningsramperne passer ikke rigtigt ind i facaden. Det er tydeligt, at selve mejeriet er indrettet i den fjerneste ende af bygningen, og at mejeribestyrerens bolig findes i den modsatte ende, nærmest vejen.

På billedet ser vi også, at mejeriet netop har afsluttet behandlingen af mælken for den dag. De sidste mælkevogne er læssede og klar til at køre hjem. Uden for mejeriet står mejeribestyreren med sine medhjælpere og med hele sin familie. Landpostbudet, som netop er ankommet, er også kommet med på billedet.

Nu er de fleste andelsmejerier borte. Det er fordi, der ikke længere holdes så mange køer, men også fordi det meget bedre kan betale sig at behandle mælken på nogle få meget store mejerier.

Arbejdsspørgsmål

- 1) Hvilken forskel er der på de to vogne?
- 2) Hvad fortæller denne forskel os?
- 3) Hvordan kan man se, at det er en ældre bygning, der er indrettet til mejeri?
- 4) Hvordan kan man se, at mejeribestyrerboligen er i den nærmeste ende af huset?
- 5) Hvor findes det nærmeste mejeri?

Møllen

For mere end to tusinde år siden fandt menneskene på at tage naturens kræfter i brug, når kornet skulle males. Vandløbene kunne anvendes til at dreje møllehjulet, vinden til at trække vejrmøllens vinger. På begge måder kunne man få kværnen til at male.

I gamle dage skulle man have særlig tilladelse til at være møller, men en ny lov gav i 1862 alle ret til at opføre en mølle på landet og male for folk. I de nærmeste år derefter byggedes der i hundredvis af vejr-møller ud over det ganske land.

For at få mest mulig vindkraft byggede man gerne møllerne på bakketoppe, hvor de lå frit og åbent for alle vinde, og hvor endog svage vinde kunne få møllen til at gå. I vindstille kunne vejr-møllen slet ikke male, og det var ofte en stor ulempe. Med den høje beliggenhed kunne møllerne ses viden om, og de pyntede i landskabet.

Vejrmøllens kraft afhang af vingefanget. På de fleste møller bestod møllevingerne af to lange, svære bjælker, der krydsede hinanden på midten, så møllen fik 4 vinger. Hver vinge var forsynet med et sejl. Det kunne være af træ, men var oftest af sejldug. På den måde kunne møllen bedre "fange" vinden. Når møllen var ude af brug, blev den "afsejlet", og vingerne blev stillet i "saks" - i kryds, sådan som det ses på billedet. Det samme skulle ske i tordenvejr, for så troede man, at lynet ikke kunne slå ned i møllen. Når et bryllupstog drog forbi, stillede mølleren også vingerne i "saks"; det var hans måde at ønske til lykke på. Var der derimod begravelse, blev vingerne stillet i "kors". I stormvejr kunne møllen male, uden at mølleren havde nødig at "sejle på".

Rundt om møllehuset gik der en slags bro med rækværk. Den kaldes mølleomgangen. Her gik mølleren, når han skulle dreje møllen "i vind". Det skete ved hjælp af de stænger, der på billedet ses stikke frem på højre side af møllen, og som for neden endte i en stang, en såkaldt "svans", som han kunne tage fat i. Dette drejearrangement kaldtes krøjeværket. Det var meget farligt at opholde sig på mølleomgangen, når møllen gik.

Man må lægge mærke til, at møllevingerne sidder på "hatten" af møllen. Når den blev drejet i vind, var det altså hele "hatten", der drejedes, således at vingerne blev vendt mod vinden.

På nogle vejr-møller sad der to sæt små, ekstra vinger på "hatten", de kaldtes krøjevingerne og var anbragt således, at de selv kunne dreje de store vinger "i vind".

Den mølle, vi ser på billedet, kaldes en hollandsk mølle, fordi den type er udviklet i Holland og senere overført til Danmark; den kendes på, at den som nævnt drejes "i vind", ved at møllehatten drejes rundt. De ældste danske vejr-møller var stubmøller, hvor hele møllehuset kunne drejes rundt, idet det hvilede på en svær stub af træ.

Når bønderne skulle have deres korn malet, læssede de kornsækkene på hestevognen og kørte op til møllen. Måske kunne de køre ind under selve møllen, for mange møllebygninger havde en høj muret eller stensat grund. Her inde blev sækkene hejset op i møllehuset.

Hvis kornet skulle males til mel, hejsede man det op på kværnloftet, hvor melkværnen stod. Skulle der laves gryn, foregik det på loftet nedenunder, hvor skallekværnen afskallede byg til gryn. Her lavede man også skråning, d.v.s. foderstoffer, som er groft malet, især til svinefoder. Mølleakslen kunne godt trække begge kværne på én gang.

Det er helt almindeligt, at vejr møllerne var spånklædte (se afsnittet om landsbyen), og at der var vinduer i møllehuset, så der kunne komme lys ind på lofterne, hvor kværnen stod.

Ofte ventede møllegæsterne, mens formalingen fandt sted. De opholdt sig gerne i møllestuen og beværtedes med snaps.

I gamle dage fik mølleren sin betaling på den måde, at han havde ret til at "tolde" af det, han skulle male. Det foregik ved, at han fyldte sit toldemål med korn fra bondens sæk, før han begyndte at male. Toldekarret rummede 1 pot (0,968 liter), og han havde ret til at tolde én gang af hver skæppe, han skulle formale, altså 8 gange af en tønde korn. Efterhånden blev det dog almindeligt, at kunden betalte en fast pris for at få malet.

Det var som sagt en stor ulempe, når det blev vindstille, og mølleren havde meget korn at male. Men da petroleumsmotoren blev opfundet, var der mange møllere, der i tiden omkring første verdenskrig fik installeret en sådan motor til hjælp.

Det er dette, vi kan se på billedet, hvor motorhusets "skorsten" rager op over det lave udhus, hvori petroleumsmotoren har til huse. Det skråt-stillede "rør" fører muligvis korn fra møllen til en ekstra kværn.

Da elektriciteten vandt frem, især i tiden efter første verdenskrig, blev det almindeligt, at bønderne anskaffede egen kværn og selv malede kornet. Derved blev der ikke brug for så mange møller, og siden da er de fleste af dem nedrevet. Landskabet er blevet fattigere derved.

I de senere år er der på grund af energikrisen igen blevet stor interesse for vindkraften, så måske kommer vi igen til at opleve et landskab præget af vejr møller.

Arbejdsspørgsmål

1. Møllen på billedet kan ikke arbejde i øjeblikket, hvordan kan man se det?
2. Hvad er møllens underdel bygget af?
3. Hvad er selve vejr møllens vægge og "hat" lavet af?
4. Hvad er det for stænger, der rager ud på møllens højre side?
5. Hvorfor er der en bro med rækværk rundt om møllen?
6. Hvorfor kunne det være farligt at opholde sig på mølle-omgangen?
7. Hvor blev kornet læsset af, når vognene kom til møllen (læg mærke til hjulsporene)?

Teglværk fra udkanten af Vordingborg ca. 1910

Selv om langt de fleste industrivirksomheder tidligere var knyttet til købstæderne, træffer man enkelte, som naturligt hører hjemme i landdistrikterne. Det gælder f.eks. teglværkerne, hvor tilstedeværelsen af råstoffet, leret, var helt afgørende. Det afbildede teglværk, der ejedes af K.M. Laursen, lå oprindeligt uden for den bymæssige bebyggelse, men blev senere omsluttet af købstaden.

Danmarks store lerforekomster skabte gode muligheder for teglbrænding, og allerede i 1100-tallet havde man små ovne, ofte i forbindelse med opførelsen af et kloster. Egentlige teglværker, fremstillingssteder med industrielt præg og afsætning over et større område, opstår først henimod 1800. I 1837 havde vi 1000 teglværker, senere er antallet blevet meget mindre, samtidig med at omsætningen er mangedoblet, d.v.s. at de mange små virksomheder afløstes af større med mekanisering.

Teglet brændes ved en temperatur på omkring 1000⁰ C i såkaldte ringovne, hvor varmen udnyttes bedre end i de gamle teglovne.

De håndstrøgne sten anvendes til facader, de noget billigere maskinstrøgne bagved. De røde mursten fremstilles af rødler, det forvitrede moræneler, der ligger lige under jordoverfladen. Af det dybereliggende blåler får man gule mursten. I de åbne lader tørres stenene inden brændingen.

Murstensbygninger afløste i stort tal de danske bindingsværksejendomme, men i vore dage trænger andre byggematerialer frem.

Billedbeskrivelse

Teglværket lå øst for den bebyggede del af Vordingborg, op til Marienlysts jorder, kun 100 m fra havnen og tæt ved Kallehavebanen. Mod nord gik vejen til Præstø, en fortsættelse af Algade. Der var således ideelle transportforhold.

Til venstre i billedet ses en lade. Den store skorsten hører til en ovn, den lille tjener formodentlig til opvarmning af det hvidkalkede lokale. Det er en varm sommerdag (de åbne vinduer, mændene er i skjorteærmer). Overalls kendtes ikke dengang.

Arbejdsspørgsmål

1. Hvad foregik der på et teglværk?
2. Hvilket indtryk får vi af virksomhedens størrelse?
3. Hvorfor er der to skorstene? Hvad brugtes de til?
4. Hvordan sker transporten af murstenene?
5. Hvad mon bygningen til venstre anvendtes til?
6. Hvorfor er den åben?
7. Hvorfor optræder mændene i skjorteærmer?
8. Hvad slags tøj ville moderne teglværksarbejdere benytte?
9. Hvor i Danmark ligger der særlig mange teglværker? Hvorfor? (se atlas).

Damptærskværket

Når kornet var indhøstet og kørt i lade eller sat i stakke udendørs, begyndte de omrejsende tærskværker deres turné fra gård til gård. Man kunne da høre deres brummende sang fra tidlig morgen til sen aften. Ja, tiden kunne gå til henimod jul, før den sidste gårds høst var optærsket.

Damptærskværkerne ejedes i regelen af et tærskeselskab, en sammenslutning af landmænd, som anskaffede værket og udlejede det til andre gårdmænd og husmænd.

Det, vi ser på billedet, er et af de rigtig store damptærskværker, som kunne komme vidt omkring. Det blev drevet af et selvtransportabelt lokomobil, som på de store jernhjul kunne køre i skridtgang ud ad de ujævne, grusede veje og efter sig trække tærskværk, halmpresser og materialvogn. Det var kun få lokomobiler, der var selvkørende, ellers måtte der spændes 3 eller 4 heste både for lokomobilet, "værket" og "presseren". Det var et vældigt arbejde, når man skulle flytte fra et sted til et andet. Op ad bakke måtte der sættes flere heste for, og ned ad bakke måtte man sætte en slæbesko af jern under det ene af de tunge hjul for at mindske farten.

Opstillingen på det nye sted var en kunst, som kun kunne udføres af det faste mandskab. Hver enkelt del af maskineriet skulle stå fuldstændig vandret kilet fast på planker. Afstanden mellem lokomobilet og tærskværket måtte være nøje udmålt, så den lange drivrem passede og ikke løb af. Fyrbøderen, som passede lokomobilet, havde den længste arbejdsdag, idet han skulle tænde ild under kedlen længe før daggry. Han havde tillige opsyn med, at alt gik, som det skulle.

I stakken stod der to mand. Den ene kastede negene fra stakkens yderside hen til den anden, som "lagde på bord", dvs. han stak med en høtyv negene et for et og med toppen forrest hen til en kone, som stod oven på ladet af tærskværket. Med en stor brødkniv snittede hun negets bånd over, før ilæggeren (manden med det store forklæde), der stod i en fordybning på ladet, greb det. Med en jævn bevægelse fordelte han neget ned over en tromle, der roterede med en vældig fart og slog de modne kerner af aksene. Ved hjælp af halmrystere, sold (stor sigte) og blæsere fordelte maskinen korn, avner og halm. Kornet kom ud i sække på forsiden af tærskværket, rensat og sorteret. Avnerne faldt ud under maskinen, og halmen blev ført videre til halmpresseren, der bandt dem i store firkantede "presseknipper". Det hårdeste arbejde havde nok han, der skulle "bære sække". De fyldte sække, der vejede 100 kg, skulle i reglen bæres op ad trapper eller stiger til kornloftet. Avnerne kunne bruges til strøelse, og da det var et snavset og ubehageligt arbejde at bære avner, var det ikke de stærkeste og bedst lønnede arbejdere, der tog mod arbejdet med at bære avnerne bort i store kurve eller i et stort hestedækken. Senere fandt man på en avneblæser, der gennem lange blikrør kunne blæse avnerne hen, hvor de skulle opbevares. Man kan se på billedet, at halmpresseren skubber halmen op ad nogle stænger til lugen i gavlen, men en del af halmen måtte man ofte sætte i stakke udenfor.

Der var således mange mennesker beskæftigede ved tærskningen, og på billedet ser man dem stillet op til parade. Arbejdet er nok forbi, kørerne med riverne har revet stakkebunden, byens drenge og hunde har fanget de husvilde mus, og mændene har sat sig til hvile på de sidste fyldte sække, som venter på at blive kørt væk.

Ved lokomobilet har man allerede taget det plankeværk ned, som dels skulle beskytte mod uvedkommende, og dels hindre ild fra lokomobilets fyr i at antænde halmen. Man forbereder flytning af maskineriet.

Det var festdage, når tærskværket arbejdede. Man hjalp hinanden fra gård til gård, og der var flere arbejdsmænd, som i sæsonen fulgte værket fra sted til sted. Det, at mange virkede sammen på den fælles opgave, skabte en munter og hyggelig stemning.

Det var husmoderens opgave at beværte disse mange mennesker med frokost, øl, kaffe og middagsmad, og dem, der hørte til den faste stab, kunne roligt regne med at få suppe 6 dage om ugen.

Også for byens børn var det fest. Kunne de gøre sig gode venner med fyrbøderen og liste sig til at stege de sure vildæbler på lokomobilets varme jernplader, eller få lov at trække i kæden til fløjten, har arbejdet skulle i gang, var den højeste lykke nået.

Arbejdsspørgsmål:

Uden særlig ledetråd kan der tales om høstens udvikling fra mejning med le og tærskning med plejl over tærskemaskinen til mejetærskeren og om forrige tiders omhyggelige samlen af hvert et strå på marken indtil vore dages halmafbrænding.

Sadelmageren

Inde i sadelmagerværkstedet duftede der stærkt og godt af garvet læder. Det mærkedes især, når der lige var kommet ny forsyning hjem. Der blev gerne sendt bud fra stationen, at der var kommet en sending huder fra garveriet. For det meste fik sadelmageren mælkekusken til at tage det med hjem. Det var spændende at se, hvor gode huderne var. Derfor bredte han dem straks ud, og man så, at de stadig havde skikkelse af en ko eller kalv. Det var mest sorte huder til seletøj og remme, men der var gerne et par brune også til sadler og tasker. Sadelmageren følte på læderet for at overbevise sig om, at der ikke var for meget spalt (d.v.s. tyndt læder) langs kanterne af huderne. Var det tilfældet, blev han ked af det. Når han havde eftersat alle huderne, rullede han dem sammen og stillede dem op langs væggen i værkstedet.

Henne under det ene vindue stod arbejdsbordet med alle slags knive, med syle og raspe, med hamre og køller. Her flød det godt med læderlapper, -strimler og -stumper, og selv om sadelmageren nok havde et bræt til underlag, når han skar læderet ud, så arbejdsbordet slømt forskåret ud.

Når sadelmageren skulle reparere seletøj eller sy nyt, tog han en hud frem og beregnede meget nøje, hvordan han skulle skære den i brede og smalle stykker for at få det udnyttet, så mindst muligt gik til spilde.

Henne ved kakkelovnen hang et nøgle med det stærkeste sejlgarn; her tog han et godt langt stykke, som han lagde dobbelt, idet han fæstnede det til vindueshaspen. Derefter tog han "lappen", et sammenlagt læderstykke, hvori der sad en blød klat beg. Han lod læderstykket lukke sig omkring den dobbelte sejlgarnssnor, og derefter gned han med et fast tag læderstykket frem og tilbage, indtil hele sejlgarnet var gennemfedtet af den sorte beg - det var blevet til en begråd. Hvis der var tid til det, fremstillede han gerne et lille "lager" af begråde.

Nu spændte han sit materiale fast i sadelmagerklemmen (se side) og begyndte at sy læderet med begråde. Først tog han en syl og stak hul gennem de to læderstykker, der skulle sys sammen. Fra hver side af gennemboringen puttete han så de spidst tildannede ender af begråden igennem og trak til, så tråden snørede sig sammen. Efter en ny gennemboring med sylen et lille stykke fra den forrige foretoges næste sammensnøring. Hver sammenslutning afsluttedes med et ekstra, kraftigt ryk. Der skulle kræfter og hård hud til dette arbejde. Med fortsatte gennemboringer og sammensnøringer dannedes efterhånden rækken af sting.

Sadelmagerens travleste tid var høsten, som på den tid foregik med heste og selvbinder. Selvbindersejlene af sejldug fastgjort til tynde asketræskæppe, der havde sejlets bredde og passende afstand fra hverandre, skulle være hele, og de måtte ikke være flået fra kæppene noget sted. I god tid før høsten forsynede sadelmageren sig med lager af sejldugslærred og kæppe.

Enkelte landmænd sørgede for i god tid at få ordnet deres grej til høsten, men de fleste kom i sidste øjeblik, og mængden af seletøj og sejl hobede sig op, og så helt uoverkommelig ud. Dette gentog sig hvert år, selv om sadelmageren indstændigt opfordrede kunderne til at komme i god tid. Resultatet blev, at sadelmageren og somme tider hans kone med måtte sidde oppe og arbejde, også om natten, hvor det foregik ved den osende petroleumslampe.

Lærredsarbejdet på sejlene foregik på en stor trædesymaskine, der kunne sy med groft garn både i lærred og læder. Det var her sadelmagerkonen ofte hjalp til. Naturligvis skete det for landmanden, at et sejl gik itu midt i høstarbejdet, og så standsede hele høsten, hvis bonden da ikke undtagelsesvis havde et reservesejl. Ellers gik turen med hestevogn i skarpt trav hen til sadelmageren for at få ham overtalt til at foretage reparationen med det samme. Måske holdt der i forvejen et par andre hestevogne i samme ærinde. Man ventede, mens reparationen blev udført. Sejlene kunne godt være så slidte, at sadelmageren vægrede sig ved at reparere dem, men de skulle helst holde længst muligt, for bønderne kviede sig ved at bekoste nye. Iøvrigt besøgte bønderne selv al transport i årets løb til og fra sadelmager.

Tapetsering af stuer, stopning og ombetrækning af møbler og madrasser samt ophængning af gardiner var også arbejde, som sadelmageren påtog sig, men så havde han vasket sine ellers så sorte og begede fingre.

Arbejdsspørgsmål

På billedet ser du sadelmagerens hus. Hele familien står udenfor huset, og nogle af sadelmagerens arbejder er hængt op på en stang foran huset. Læg mærke til, hvad man kan se på billedet. Måske kan du besvare disse spørgsmål.

1. Hvorfor har de to sadelmagere forklæde på?
2. På en stang er ophængt nogle af de ting, sadelmageren har lavet, fortæl hvad det kan være?
3. Hvor har sadelmageren sit værksted?
4. Hvordan kan sadelmageren holde ud at arbejde i sit værksted om vinteren, når det er koldt?
5. Kan billedet fortælle, om sadelmageren havde en god forretning?
6. Hvem er mon de øvrige personer på billedet?
7. Hvordan kan man se, at billedet ikke er taget en almindelig arbejdsdag?

Sadelmageren i arbejde

Den gamle sadelmager er i gang med at istandsætte en hestesele. Læderet er sikkert gået op i syningen, for han har anbragt selen i sadelmagerklemmen og holder den fast klemt dér. Han lader klemmens faste "kæbe" hvile på sit venstre lår, mens han med sit højre ben over den bevægelige "kæbe" klemmer seletøjet fast.

Sylen har han allerede stukket i læderet for at bore de huller, han skal trække begråden igennem. Et øjeblik slipper han sylen og tager den korte, uundværlige husmandspibe ud af munden for at hilse på fotografen med den.

Vi lægger mærke til, at sadelmageren er standsmæssigt påklædt med sejldugsforklæde og kalot. Hans jakke og vest har engang hørt til stadstøjet, men er nu sunket ned til at blive arbejdstøj. Derunder har han datidens meget brugte "klipfisk". Det var en løs, sort brystdug, som skjulte halslinningen på skjorten, der var uden flip.

Urkæden røber, at lommeuret befinder sig i vestelommen. Bag ved sadelmageren skimtes hans arbejdsbord med værktøj og læderstrimler.

Smedien

I meget gamle dage klarede bønderne selv alle slags håndværksarbejde; der var ikke brug for særlige fagfolk. En undtagelse var dog smedehåndværket, som opstod i jernalderen -- altså for ca. 2000 år siden.

Landets love bestemte, at al slags håndværk var forbeholdt købstædernes beboere; dog fik visse håndværkere ved en bestemmelse i 1558 lov til at virke på landet. Blandt disse nævnes først og fremmest grovsmedene. Denne ordning blev ved med at gælde, også ind i enevældens tid, og først i 1827 blev det bestemt, at amtmændene havde ret til at give bevillinger til at udøve de fleste håndværk på landet.

Kunsten at opløde og forme jernet krævede særlige redskaber og særlig erfaring. Fra gammel tid var smedene derfor ansete folk, for de kunne noget, som ikke enhver var i stand til. Overalt var der så hårdt brug for deres arbejde, at smedene kunne eksistere endog i mindre landsbyer.

Inden cementgulve blev almindelige, var der stampet lergulv i smedeværkstedet; det kunne ikke brænde, hvis der faldt gløder på gulvet. Midt for den ene væg stod essen; det var navnet på smedens ildsted, hvor han kunne gøre jernet glødende. Essen kunne minde om et bord med en lille bunke smedekul på midten lige under den åbne skorsten.

Ved siden af essen stod blæsebælgen, som gennem et rør blæste frisk luft ind i smedekullene. Da disse særlige kul kunne ligge og holde deres glød længe, skulle der ikke megen luft til, før de blussede op igen.

Når smeden skulle bruge essen, lagde han jernet ind i kullene og satte blæsebælgen i gang. Snart efter var jernet glødende, og han kunne vende det om med en tang, som han havde i den ene hånd, mens han trak bælgen med den anden.

Når jernet var tilstrækkeligt glødende, flyttede han det med sin tang, idet han blot drejede sig om til ambolten (arbejdsbænk af jern), som stod lige ud for essen. Så greb han sin hammer og formede det bløde, glødende jern på den måde, han havde brug for, mens jernet var varmt. Ikke sjældent måtte han gløde det op flere gange, før han kunne opnå den ønskede form.

Smedearbejdet var meget alsidigt. Det kunne dreje sig om beslag til vinduer, døre, porte, vogne og kister, om låsetøj, om ting til ildsteder og meget mere. Det var også smedens arbejde at forsyne hestene med nye hestesko. Det krævede et særligt håndslag og evner til at omgås hestene; desuden skulle der gode kræfter til for at holde hestens ben oppe og arbejde samtidig. En stærk og øvet smed havde næppe kræfter til at beslå mere end 6 heste om dagen.

Billedet af smedien er fra ca. 1890 og 5 år senere blev den revet ned. Vi ser smedien udvendigt; derfor kan vi ikke få noget indtryk af essen og ambolten. Derimod kan vi se den specielle værktøjskasse, som smeden brugte.

I smedehusets gavl, oven over hestens hoved, ses en trælem. Den blev altid åbnet, når smeden fik ny forsyning af jern, for de meget lange stænger af rundjern og fladjern kunne ikke så godt komme ind i smedien på anden måde. Det var også praktisk for smeden at have jernet liggende oven over smedien, hvadenten der var loft eller blot bjælker og åbent tagrum.

De massive jernringe stammer fra vognhjul og fortæller os, at smeden også gav sig af med at "ringe hjul". Men selve det runde stenunderlag med hul i midten til hjulnavet er ikke med på billedet. Måske er det inde i udhuset. Når smeden skulle "ringe hjul", oplødede han jernringen; den udvidede sig i varmen og fik en så meget større omkreds, at den kunne presses ned over fælgen. Der krævedes megen øvelse til denne slags arbejde, for det skulle gå i en fart, og samtidig skulle smeden have vand parat, for det glødende jern skulle ikke gerne antænde træfælgen.

Det er kun få steder, landsbysmeden er bevaret, for der er ikke længere brug for den slags arbejde. Af hensyn til brandfaren lå smedien ofte i udkanten af landsbyen, så gnisterne fra smedens skorsten ikke kunne antænde stråtagene. Det var almindeligt, at smedien lå for sig selv, og at smeden boede i et helt andet hus. Der var jo altid en risiko for brand i en smedie. Som det ses på billedet, har smedien tegltag, netop fordi nedfaldende gnister ikke skulle antænde det.

Det er altså usædvanligt, at der her er lejlighed oven på smedien. Fra begyndelsen har det heller ikke været meningen; det kan man se på skorstenen, hvor aftrækket fra lejligheden er ført op gennem et rør ved siden af smedeskorstenen.

Mange folk havde ærinde hos smeden, og altid var der gang i arbejdet. Derfor blev smedien mange steder et samlingssted, hvor folk kom og fik en snak om de nyeste begivenheder.

Nu arbejder landsbysmeden med istandsættelse af landbrugsmaskiner og redskaber, med vandrør og centralvarmeanlæg. Nogle steder tager han sig også af cykler, knallerter og plæneklippere.

Arbejdsspørgsmål

1. Hvor bor smeden?
2. Hvor mange smede ses på billedet?
3. Hvad fortæller antallet om smediens størrelse?
4. Hvilket arbejde får kunden udført?
5. Hvad kan billedet fortælle om andre arbejder, som smeden udførte?
6. Hvad kan den ejendommelige skorsten fortælle os?
7. Hvordan kan det ses, at smedien var samlingssted?
8. Hvorfor har smedien tegltag, det var jo almindeligt med stråtag dengang?
9. Hvordan kan man se, at personerne på billedet ved, at de bliver fotograferet?

Købmand

Købmandsforretning i Borre omkring 1920

I gamle dage havde købstæderne eneret på handel, og bønderne kørte til en købmandsgård i byen, hvor de solgte deres produkter (korn, smør, æg, ost, uld, tørv o.a.) Til gengæld forsynede de sig med varer hos købmanden, der havde et righoldigt udvalg, og som gav kredit. Ved næringsloven 1857, der trådte i kraft 1862, ophævedes købmændenes monopol (eneret på handel), men inden for et læbælte på $1\frac{1}{2}$ mil (godt 11 km.) fra købstadens torv, (for høkerhandel 1 mil - ca. 7,5 km.), måtte der ikke findes købmandsforretninger. Denne ordning mildnedes flere gange, men bortfaldt først 1920, og nu voksede forretninger frem i omegnen af købstæderne.

Landkøbmændene fik fra 1866 en konkurrent i brugsforeningerne. Det var indkøbsforeninger, som godt måtte være inden for læbælterne, og 1896 dannedes Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger. Efterhånden blev der ikke så stor forskel på "brugs" og købmandsforretning, og de konkurrerede ofte hårdt.

Som det fremgår af billedet, havde man "blandede landhandeler", hvor der kunne købes kolonialvarer, isenkram, tekstiler o.m.a. Der var en særlig atmosfære - også rent duftmæssigt - over disse forretninger, hvor landboerne mødtes og snakkede sammen. En handel tog ofte tid!

I de seneste år, hvor bilerne har fået så stor udbredelse, tager mange landboere til byen og forsyner sig i supermarkeder eller selvbetjeningsbutikker. Personalet her skal kun afmærke varer, sætte dem på plads og modtage kontant betaling ved kassen, alt er upersonligt. I den gamle landhandel kendte alle hinanden, og der krævedes verekundskab af de ekspederende. Købmanden - eller brugsuddeleren - afgjorde, om der skulle gives kredit. Varerne blev afvejet og pakket ind, og undertiden var der et kræmmerhus bolsjer til børnene. Den form for handel er tiden løbet fra, og købmand og "brugs" efterligner de store forretninger.

Billedbeskrivelse

I Borre (11 km øst for Stege) fandtes der ingen købmandsforretning i 1910, hvorimod landsbyen Raaby havde en høker. Købmandsforretningen i Borre er nok oprettet 1920 eller kort efter, hvad dragterne på billedet også tyder på.

Detaljer (begyndende øverst t.v.): kedel til komfur (ring), spand, petroleumslampe med pyntekrans, skuffer, der kun kan nås med stige, pensler, hylde med æggebægere o.a., flaske, flagremuselygte (?), dukkehoveder, dukker, Carlsberg Mineralvande, Tuborg Øl, (n.t.v.): Tedåse med kineserbillede, skovle (?), vægt med fint papir, foran æske med lodder, bagved stort lod, pose, der pakkes, snor fra loftet, rulle med indpakkingspapir, cigarkasse. Klædedragter: damerne tunget krave, købmand kravebryst, kunde bowlerhat (stiv filthat). I baggrunden hylde med flasker og dåser, rivejern (?) og skjorter (?).

Arbejdsspørgsmål

1. Ved købmanden og damerne, at de bliver fotograferet?
2. Hvad var formålet med fotograferingen?
3. Hvad byder købmanden kunden?
4. Hvorfor var det nødvendigt med en vægt dengang?
5. Hvilke slags varer solgte købmanden?
6. Hvordan var lokalet? Sammenlign med en forretning i dag!
7. Hvordan pakkede man varerne ind?
8. Hvordan var belysningen? Sammenlign med vore dage!
9. Kunne du lide at handle i en forretning som den på billedet?
10. Hvorfor/Hvorfor ikke?
11. Hvorfor er de gamle købmandsbutikker blevet nedlagt?

Torvehandelen

Torvedag på Axeltorv i Næstved i 1920'erne

I ældre tid foregik en købstads handel især på torvet, hvor købmænd, håndværkere og omegnens bønder solgte deres varer. For at sikre bønderne en rimelig betaling og for at forhindre, at købstadsfolkene skulle betale for meget, forbød man "forprang", d.v.s. opkøb af varer, på vej til torvet. Denne bestemmelse varede til 1845. Ved byportene skulle der betales en afgift (accise eller konsumtion) af produkter som korn, drikkevarer og kød, og denne afgift forsvandt først i 1851.

I vore dage er torvehandelen bevaret flere steder på en eller to dage om ugen og spiller en vis rolle, selv om langt den største omsætning foregår i butikker og supermarkeder. De handlende på torvet må sælge deres egne produkter (blomster, frugt, grøntsager, kartofler, fisk, kød, fjerkræ, æg og ost). Da torvehandlerne sparer udgift til butik, tror mange, at varerne på torvet er billigere end i butikkerne, og produkterne anses for at være helt friske.

Billedbeskrivelse

Fotografiet er taget mod nordvest og viser det meste af pladsen, som måler 70-80 m på hver led. Kun det sydvestlige parti er ikke synligt. De omliggende huse er af forskellig alder og højde. Der er gasbelysning, og pladsen er brolagt. Støtten på torvet blev rejst 1870 til minde om Frederik VII, grundlovens giver.

På billedet er det kun muligt at se udvalget af grøntsager, blomster og kød, men der solgtes også fjerkræ, æg, fisk og ost. Det er karakteristisk for 1920'erne, at der anvendes både ældre befordringsmidler (trækvogne, åbne og lukkede hestekøretøjer) og biler (Ford!). De handlende har hverdagstøj på eller bærer kitler. Varer som grøntsager er anbragt i kasser eller lagt direkte på brostenene, mens kød og andre fødevarer forhandles fra overdækkede, men åbne boder. Grøntsager og blomster solgtes fra den sydøstlige del af torvet. Salgsstederne er arrangeret i rækker, køretøjerne står mere tilfældigt. Det kan siges, at de hygiejniske krav, særlig for grøntsagernes vedkommende, er ret lemfældige, men det har man affundet sig med. Husmødre udgør et flertal af kunderne.

Arbejdsspørgsmål

1. Hvilke varer kan man se på billedet?
2. Hvilke andre varer blev der solgt på torvet?
3. Hvor var varerne anbragt?
4. Kan du finde system i anbringelsen af varerne?
5. Kan du finde eksempler på dårlig hygiejne?
6. Hvilke befordringsmidler benyttede de handlende?
7. Hvad kan det fortælle om billedets alder?

8. Beskriv torvets udseende (størrelse, huse, belysning og gadebelægning).
9. Hvorfor købte folk på torvet?
10. Hvorfor har vi taget et købstadsbillede med, når vi ellers viser fotografier fra landet?

Diligencer og postvogn foran posthuset i Næstved ca. 1900.

Før der blev anlagt baner i Danmark og helt ind i dette århundrede blev rejsende befordret med postvogn eller diligence, som også blev kaldt for dagvogne. Diligencerne, der havde 4 eller 6 sæder, blev drevet af postvæsenet. Efter vore dages begreber var det ikke nogen behagelig kørsel, og den foregik også meget langsomt. Men det var længe den eneste mulighed for at blive transporteret, hvis man da ikke rådede over hest og vogn selv.

1847 anlagdes den første bane i Kongeriget, mellem København og Roskilde, og i den følgende tid helt frem til 1920'erne udbyggedes et net af hoved- og sidelinjer, drevet af staten og private selskaber. I trit hermed forsvandt dagvognene. Fra ca. 1920 vandt rutebilerne frem, og snart begyndte man at erstatte sidebaner med bilruter, en udvikling, der siden er fortsat.

Billedbeskrivelse

Fotografiet må være fra ca. 1900, da man kan genkende postmester H.H. Stage, som ses i vinduet over vognen. På det ovale skilt findes Christian IX's navnetræk. Posthusets bygning, som senere er indgået i hotel Vinhuset, er opført 1865 i "renæssancestil" og fungerede til 1923. Det ligger på Sct. Peders Kirkeplads.

Manden med bowlerhatten dækker over indskriften på diligencen til højre; måske var det den, der gik til Karrebæksminde. Derimod har man kunnet tyde bogstaverne på næste vogn: Næstved-Rude-Skjælskør. Banen Næstved-Slagelse med sidebane Dallose-Skjælskør blev åbnet 1892. Alligevel var der grundlag for en direkte diligencerute Næstved-Skjælskør. Der var også vogn mellem Næstved og Ringsted; banen her blev først åbnet 1924.

Det ses, at vognene medførte bagage og varer på taget, f.eks. et par bøtter, og man kunne dække over dem med en presenning. Der er rækværk, så tingene ikke faldt ned. Mens diligencerne havde tospand, kunne pakkeposten (længst t.v.) nøjes med én hest. Postbudene er stillet op foran indgangsdøren og ved postvognen.

Skyggerne viser, at billedet er taget om formiddagern.

Arbejdsspørgsmål

- 1) Hvorfor mon diligencerne udgik fra posthuset og ikke fra banegården?
- 2) Hvilke trafikmidler blev diligencerne afløst af?
- 3) Hvordan har pladsforholdene været i vognene?
- 4) Hvad med farten?
- 5) Hvad mon vognen længst t.v. har været beregnet til?
- 6) Mon personerne på billedet ved, at de bliver fotograferet?

Fastelavnsskikke

"Fastelavn" kommer af et middelalderligt plattysk ord "Vastelavent", som egentlig betyder fasteaften. Det var navnet på den sidste aften inden den lange forårsfaste, som i den katolske tid begyndte Aske-onsdag og varede 40 dage indtil Palmesøndag. I fasten måtte man ikke spise kød, og så er det ikke mærkeligt, at man i dagene i forvejen tog overdådigt for sig af retterne. Tirsdagen før fasten kaldte man derfor i ældre tid for fedetirsdag, men den bevarede navnet hvide-tirsdag, fordi man den dag spiste "hvid mad", d.v.s. boller, strutter og andet hvedebrød i kogt mælk.

Da fasten var en mørk tid, hvor man skulle forberede sig til den alvorfulde påskehøjtid, slog man sig til gengæld rigtig løs i tiden op til fasten. Man fandt på mange slags løjer, og der opstod en række skikke, som for en stor del stadig eksisterer. Børnene tager maske på og riser de sovende op om morgenen eller klæder sig ud og synger "Fastelavn" ved dørene hos venner og naboer. Der spises masser af fastelavnsboller, selv om de ikke mere serveres med varm mælk eller æggesøbe (varmt øl med æg og sukker). Til fastelavn er også knyttet skikke som maskebal eller karneval (ital. carne vale = farvel kød), og fastelavnsridning, der ofte sluttede med, at deltagerne under ridning skulle ramme en ophængt tønne med en knippel. Oprindeligt har der været lukket en levende kat inde i tønden, men af dette dyrplageri er der heldigvis kun navnet "at slå katten af tønden" tilbage.

Fastelavnsridt i Glumsø 1912

Billedet forestiller et fastelavnsoptog foran hovedbygningen på herregården Raunstrup nord for Næstved i året 1912.

Formålet med fastelavnsridningen var dels at give en kærkommen afveksling i hverdagen, og dels at indsamle penge til den stedlige sygekasse.

Som man ser på billedet, er rytterne fint udklædt. Enkelte har lejet dragter, mens andre er blevet udstyret af fingernemme piger og koner, som har haft travlt med at lave spraglede dragter eller flotte uniformer med snore, gehæng og blanke knapper. Også hestene er smukt pyntede.

Længst til højre i billedet holder forriderne, som forud for optoget skulle ride ind i de gårde, man kom forbi, og spørge, om flokken var velkommen.

Midt i billedet til højre for porten holder "kongen" og hans "finansminister" og til venstre "dronningen" - en smukt udklædt ungervend.

Yderst til venstre i billedet holder Charabanc'en med 4 musikere, som hvert sted giver et nummer, og i højre side ser man den 2-hjulede kærre med et par klovner, som fører an i løjerne.

Manden, som ejer billedet, er den ene af de to forridere. Han fortæller, at man red det meste af dagen og besøgte alle omegnens landsbyer og store gårde. At optoget blev godt modtaget, kan ses af, at der blev indsamlet 800 kr., hvad der i 1912 var en betydelig sum penge. Han har også fortalt, at adskillige af rytterne var godt ømme bagi, før turen var forbi, og dagen kunne slutte med et vældigt bal på kroen i Glumsø.

Hovedbygningen på Raunstrup er en imponerende baggrund for optoget.

Den er bygget til Oluf Daa og fru Dorthe Friis i årene 1593-95, og det er Daaernes våben, som er gengivet i sandstensrelieffet over porten.

Bag vinduerne på første sal har der været en mægtig riddersal, men man kan se på murværket, at der i tidens løb er ændret på bygningens indretning.

Af det stolte hus ser man i dag kun de sørgelige rester af et hjørnetårn, og under en nybygning kan man finde de gamle hvælvede kælderrum.

Resten gik op i luer en vinternat i 1947. To mennesker indebrændte, og den unge officer Stig Guldborg mistede begge arme ved en sprængningsulykke under oprydningsarbejdet på brandstedet.

Arbejdsspørgsmål

- 1) Hvilke fastelavnsskikke bruges endnu på din egn?
- 2) Hvilke skikke kan dine forældre huske?
Dine bedsteforældre?

Baronen på Gaunø holder fest for ansatte og beboere
i området ca. 1910.

Herremand og bønder

Lige fra middelalderen har der eksisteret herregårde og fæstebønder, og selv om fæsteforholdet ophørte ved overgangen til selveje, bevaredes der et afhængighedsforhold til herregården. Folk i sognet arbejdede ofte for godset og der herskede som regel et patriarkalsk forhold mellem herremanden (godsejeren) og befolkningen. De så op til ham, og han behandlede dem faderligt. Både økonomisk og kulturelt betød herregården meget for sognets beboere, som levede ivrigt med i herskabets liv og også politisk var prægede af godsejerens politiske standpunkt (Gaunø Højre, Ledreborg Venstre),

Billedbeskrivelse

Lensbaron Tage Reedtz-Thott og hustru, som var meget afholdt af deres omgivelser, ville engang o. 1910 vise godsets folk og egnens beboere en opmærksomhed og indbød dem alle, langt over 100, til spisning. Af pladshensyn blev der dækket op i alleen ved slottet, og en restauratør fra Næstved sørgede for traktementet. Desværre var det ret køligt den dag. De indbudte, der havde taget deres bedste tøj på, var bænket ved lange borde, og man havde pyntet op med guirlander og flag. Servitricerne fløj af sted, og arrangementet var vellykket. De indbudte var glade og tilfredse.

Arbejdsspørgsmål

1. Hvor er der dækket op?
2. Hvorfor foregår serveringen der?
3. På hvilken måde har man pyntet op?
4. Hvad slags borde benyttes der?
5. Hvad slags tøj har gæsterne taget på?
6. Hvorfor lavede herregården den store fest?
7. Hvordan mon gæsterne har set på indbydelsen?
8. Hvorfor kunne noget tilsvarende ikke foregå i vore dage?

Holløse skole

Billedet er taget på legepladsen ved skolen i den lille landsby. Holløse, i Gunderslev kommune, Sorø amt i 1890'erne.

Legepladsen, skolegården er en grusbelagt plads ud til den åbne mark omgivet af en række gamle piletræer. Træerne har været "stynede". Hvert femte år har man tophugget dem for alle de ny grene, der var skudt op, og som man har brugt til flettede risgærder. Derved dannes piletræets karakteristiske "hoved".

Alle skolens elever kommer stormende i en lang række - drenge og piger hver for sig - tværs over pladsen op mod skolen. Hvorfor de gør det, får vi nok aldrig at vide. Leger de "Odder", så de er talt ud fra det ene mål og skal nå målet i den anden ende af pladsen uden at blive fanget af "odderen" midt på pladsen. Har lærer Larsen råbt, at frikvarteret er forbi, eller stiller de sig blot an for fotografen?

To ting falder især i øjnene: Det mærkelige stativ i baggrunden, og skolebørnenes påklædning.

Det galgelignende stativ er skolens gymnastikredskab, klatremaskinen, klavreværket, eller hvad man fandt på at kalde det. På to høje stolper er anbragt en tværbjælke, hvorfra der hænger et glat tov, et tov med knuder og en rebstige, og længst ude til venstre sidder den tynde klatrestang. I højre side er en skråstang til armgang og hæveøvelser.

Ved kongelig placat af 25. juni 1828 var det bestemt, at gymnastik skulle være obligatorisk (påbudt) for drengene i alle danske almue- og borger-skoler. De gymnastiske øvelser, man kunne foretage i klatremaskinen, var anstrengende nok. Man måtte spytte i hænderne, inden man begav sig til tops, og bedst var det at "fedte" håndfladerne med frisk harpiks fra et nåletræ.

Naturligvis kunne det ske, at en af de rappede af pigerne strøg til vejrs i stativet, men deres påklædning egnede sig ikke til denne sport, og det er da også først i 1904, at gymnastik bliver obligatorisk for piger i forskolealderen (under 10 år) på landet, og først i 1937 også for de større piger.

Når man betragter børnenes påklædning, skulle man tro, at der var flere voksne mænd og koner i den fremstormende flok. Men det er der ikke. Det er den toklassede skoles ældste klasse med elever i alderen 10 til 14 år. Sådanne børn var klædt i slutningen af forrige århundrede, og de har utvivlsomt selv syntes, at de var fine og smagfuldt påklædt. Enkelte af pigerne har nok snøre- eller knapstøvler på, men ellers er fodbeklædningen spidsnudedede "franske" træsko med klamper under af jern, bøgetræ eller læder. Tøjet er solidt og varmt, syet af uld eller af det grovere stof, hvergarn og der er ordentlig sus i pigernes lange skørter. Den slags tøj er ikke let at vaske og få tørret, og derfor er pigernes kjoler beskyttede af lange kulørte eller hvide forklæder. Børnene har alle noget på hovedet. Den skik, at man kunne færdes ude uden hovedbeklædning, er først blevet almindelig her i landet i de sidste par slægtled.

Det ser dog ud til, at pigerne i en eller anden anledning er blevet ekstra pyntede, og man kan gætte på, at billedet er taget i det tidlige forår - der er ikke blade på træerne - og at anledningen er den eksamen, som skulle afholdes hvert år inden 1. maj, og ved hvilken det blev bestemt, hvilket nummer børnene skulle sidde i klassen, og hvem der havde nået skolens mål og kunne udskrives.

Det var en spændende dag.

Arbejdsspørgsmål:

Prøv at finde en gammel mand eller kvinde, som har gået i en lille skole på landet og få dem til at fortælle om gymnastik og leg på pladsen. Hvilke lege brugte man? på skolepladsen? - hjemme?. Hvorledes formede eksamensdagen sig?

Næsby skoles udhus

Et billede behøver ikke at være særlig gammelt for at kunne fortælle historie.

Her er et billede fra 1970 af den nedlagte Næsby hovedskole. Bygningen i forgrunden er skolens udhus.

Skolen er opført i 1868. Bortset fra en mindre ombygning i 1926, hvor stråtaget blev taget af og erstattet med skifer på skolen og asbestplader på udhuset, er der ikke sket store ændringer.

De buede jernvinduer i udhuset fortæller om husets fortid. Det var staldbygning dengang læreren selv skulle skaffe sig en del af sin indtægt ved at dyrke den jordlod, der hørte til embedet. Lemmene viser, at der har været både grisesti og hønsegård her bag udhuset.

Øverst i gavlen sidder lugen, hvor igennem lærerens høst af hø og halm er stukket ind på stænget. Ved skoleloven af 1904 blev det muligt for lærerne at få erstattet jordlodden med en kontant løn. Flere steder beholdt lærerne dog jorden i adskillige år derefter.

De tre ens døre i gavlen fører ind til pissoiret og til pigernes og drengenes "W.C.'er". Der var dog ingen "træk og slip", men blot en spand der var anbragt under en kasse med et rundt hul i låget. Et sådant lokum var ikke særlig indbydende, men læreren havde det ikke bedre selv, og først i 1940-erne blev der indrettet bad og toilet til læreren. Skolestuen kan man ikke se, den er skjult bag udhuset, men i baggrunden er der et kig ind i gården til køkkenvinduet og vinduet til lærerens "studereværelse". Imellem dem ses et lille fritliggende hus med en udvendig skorsten i gavlen. Det var vaskehuset. Heri stod en stor indmuret vaskekedel, hvori lærerens familie kogteasketøj og varmede vand til badebrug. Brændselet var tørv og brænde. Vandet skulle hentes ved en pumpe i gården. Man skrubbete tøjet rent ved at gnide det op og ned ad et riflet vaskebræt af zink.

Skolen havde 4 klasser, hvoraf læreren underviste de 2 ældste, mens en lærerinde underviste de to yngste årgange i forskolen, som lå i nærheden. Skolen blev nedlagt 1961.

Arbejdsspørgsmål

De små 2 og 4 klassede skoler blev for de flestes vedkommende nedlagt i 1950'erne og 60'erne, og eleverne blev overført til nye centralskoler.

1. Find i din hjemegn en sådan nedlagt skole. Redegør for, hvad bygningen nu bruges til.
2. Hvilke ulemper og fordele kunne det have for en lærer, at han selv skulle dyrke jordlodden?
3. Hvorfor er der jernvinduer og små glasruder i udhuset?
4. Hvorfor mon vaskehuset er indrettet i en fritliggende bygning.
5. Drøftelse af fordelene og manglerne ved
  - a. Den gamle skole med få elever og kun en lærer og
  - b. Den ny skole med mange elever og mange lærere.

Tryk: Amtscentralen
Næstved